

III თაზი

საქართველოს დამოუკიდებლობის დეკლარაცია. დროებითი პარლამენტი და დროებითი მთავრობა. (1918 წ. მაისი - 1919 წ. მარტი)

საქართველოს დამოუკიდებლობის დეკლარაციის პრეამბულაში ნათქვამი იყო: 1917 წლის რევოლუცია ისე განვითარდა, რომ ფრონტი დაიშალა. რუსეთის არმიამ დასტოვა ამიერკავკასია. მხარის პოლიტიკურმა პარტიებმა შექმნეს ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები. მაგრამ შინაპოლიტიკური კრიზისის და გარეშე ძალთა ზეგავლენის გამო ამიერკავკასიის ერთა კავშირი დაირღვა, ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკა დაიშალა. ასეთ პირობებში ქართველი ხალხის ინტერესი მოითხოვს, რომ საქართველომ საკუთარი სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია შექმნას, მისი მეშვეობით გარეშე ძალის მიერ დაპყრობის საფრთხე თავიდან აიცილოს და დამოუკიდებელი განვითარების მტკიცე საფუძველი ჩაყაროს.

ყოველივე აქედან გამომდინარე საქართველოს ეროვნული ყრილობის მიერ არჩეული ეროვნული საბჭო აცხადებს: „1) ამიერიდან საქართველოს ხალხი სუვერენულ უფლებათა მატარებელია და საქართველო სრულუფლებიანი დამოუკიდებელი სახელმწიფოა; 2) დამოუკიდებელი საქართველოს პოლიტიკური ფორმა დემოკრატიული რესპუბლიკაა; 3) საერთაშორისო ომიანობაში საქართველო ნეიტრალური სახელმწიფოა; 4) საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას სურს საერთაშორისო ურთიერთობის ყველა წევრთან კეთილმეზობლური განწყობილება დაამყაროს; 5) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა თავის საზღვრებში თანაბრად უზრუნველყოფს ყველა მოქალაქის პოლიტიკურ და სხვა უფლებებს; 6) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა განვითარების თავისუფალ ასპარეზს გაუხსნის მის ტერიტორიაზე მოსახლე ყველა ერს; 7) დამფუძნებელი კრების მოწვევამდე საქართველოს მართვა-გამგეობის საქმეს უძღვება ეროვნული საბჭო, რომელიც შევსებული

იქნება ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლობით და დროებითი მთავრობა, რომელიც პასუხისმგებელია ეროვნული საბჭოს წინაშე.

დამსწრე საზოგადოებამ დამოუკიდებლობის აქტი ფეხზე ამდგარმა მოისმინა. ხშირად გაისმოდა ტაში და ოვაციები. მყუდროების დამყარების შემდეგ თავმჯდომარის წინადადებით ეროვნული საბჭოს მდივანი სასახლის აივანზე გავიდა და იქიდან წაუკითხა ქუჩაში შეკრებილ ხალხს დამოუკიდებლობის აქტი. ხშირად გაისმოდა ვაშა და ხანგრძლივი ტაში. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა მთელმა ქართველმა ხალხმა იზეიმა.

მხოლოდ ქართველმა ბოლშევიკებმა დავძეს რუსთისაგან გამოყოფის დამკანონებელი აქტი, თავიდანვე ომი გამოუცხადეს საქართველოს დამოუკიდებელ რესპუბლიკას. სხვა პოლიტიკური პარტიები საერთო მოქმედების ნიადაგზე გაერთიანდნენ. მეტ-ნაკლები წარმატებით საქმიანობდნენ ეროვნული სახელმწიფოს აშენების, მისი დამოუკიდებლობის განმტკიცებისათვის.

დამოუკიდებლობის აქტის შესაბამისად საქართველოს ეროვნული საბჭო შეივსო საქართველოს მიწაზე მცხოვრები რუსების, სომხების, აზერბაიჯანელების, აფხაზების, ოსების, ბერძნების, ებრაელების და სხვა ეროვნებათა წარმომადგენლებით. ცოტა მოგვიანებით სოციალ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ წამოაყენა წინადადება საქართველოს ეროვნული საბჭოსათვის ეწოდებინათ პარლამენტი. მართალია, ამის წინააღმდეგ გამოვიდა ყველა სხვა პოლიტიკური პარტია, მაგრამ სოციალ-დემოკრატიულმა უმრავლესობამ თავისი გაიტანა. ამასთან დაკავშირებით გაზ. „საქართველოს“ რედაქცია სინანულით წერდა: „დღემდე ჩვენს პარლამენტს თავის საკუთარი სახელი ჰქონდა — საქართველოს ეროვნული საბჭო. დღეიდან მას არაფერი არ ჰქვია“. პარლამენტს, აღნიშნავდა იგივე კორესპონდენტი, თითქმის ყველა სახელმწიფოში კონკრეტული, თავისებური ჟღერადობის სახელი აქვს. ასე უნდა ყოფილიყო ჩვენთანაც. ნათლობის სახელწოდების (ეროვნული საბჭო) შენარჩუნება სცადაო დეპუტატმა ექ. თაყაიშვილმა, მაგრამ ამოდ. „დამარცხდა ცოდნაც და ისტორიაც“.²

საქართველოს პარლამენტმა, დასავლეთის დემოკრატიულ სახელმწიფოთა ნორმებისა და პრაქტიკის შესაბამისად, თავის ხელში აიღო საკანონმდებლო ორგანოს ყველა ფუნქცია. დამოუკიდებლობის დეკლარაციის მიღებისთანავე ჩამოყალიბდა პარლამენტის წინაშე პასუხისმგებელი დროებითი კოალიციური მთავრობა. მის

თავმჯდომარედ აირჩიეს გავლენიანი სოციალ-დემოკრატი ნოე რამიშვილი (მანვე შეითავსა შინაგან საქმეთა მინისტრის სამხედრო მინისტრი გახდა გრიგოლ გიორგაძე, საგარეო საქმეთა – აკაკი ჩხენკელი, იუსტიციის – შალვა ალექსი-მესხიშვილი, ფინანსთა – გიორგი ჟურული, მიწათმოქმედების – ნოე ხომერიკი, გზათა – ივანე ლორთქიფანიძე, განათლების მინისტრი – გიორგი ლასხიშვილი.

კოალიციურ მთავრობაში უმრავლესობა, მართალია, სოციალ-დემოკრატიას ეკუთვნოდა, მაგრამ სოციალისტ-ფედერალისტი (გ. ლასხიშვილი, შ. ალექსი-მესხიშვილი), ეროვნულ-დემოკრატი (გ. ჟურული) და სოციალისტ-რევოლუციონერი (ივ. ლორთქიფანიძე) მინისტრები საკმაოდ დიდ გავლენას ახდენდნენ საქართველოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განსაზღვრაზე.

დამოუკიდებელი საქართველოს ხელისუფლების ერთ-ერთი პირველი აქტი იყო გერმანიის შუამავლობით თურქეთთან საზავო ხელშეკრულების გაფორმება. მართალია, ზავი მეტისმეტად მძიმე იყო (საქართველო ჰკარგავდა ბათუმის ოლქს, ახალციხე-ახალქალაქის მაზრების დიდ ნაწილს), მაგრამ თავიდან იქნა აცილებული აგრესიული მეზობლის მიერ საქართველოს სხვა ტერიტორიების ოკუპაციის საფრთხე.

1918 წლის მაისის ბოლოს საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრმა ფოთში გერმანიის წარმომადგენლობასთან წარმატებით აწარმოვა მოლაპარაკება. მხარეებმა ხელი მოაწერეს 6 დოკუმენტს. მათ შორის მთავარი იყო „დროებითი შეთანხმება საქართველოსა და გერმანიას შორის წინასწარი ურთიერთდამოკიდებულების დამყარების შესახებ“, რომლის მიხედვით საქართველო ეთანხმებოდა ბრესტის საზავო ხელშეკრულებას, ნებას აძლევდა ოთხთა კავშირის წევრებს ომის დამთავრებამდე ესარგებლათ საქართველოს რკინიგზებით. ეს დროებითი შეთანხმება მალე უნდა შეცვლილიყო სახელმწიფოთა შორისო ხელშეკრულებით.

პირველი დამატებითი ხელშეკრულება სამეურნეო საკითხებს ეხებოდა: პარიტეტულ საწყისებზე უნდა შექმნილიყო ქართულ-გერმანული სამთო-სამრეწველო აქციონერული საზოგადოება, რომლის ძალით გერმანია იღებდა მთელი გარდამეტი ნედლეულის შესყიდვა-გატანის უფლებას. გერმანია ვალდებულებას კისრულობდა მოეწესრიგებია საქართველოსთან საზღვაო კავშირი, გაეადვილებია პირველი მოთხოვნების საგნების შემოტანა. ერთ-ერთი დოკუმენტის მიხედვით საქართველოში დაიშვებოდა გერმანული მარკა როგორც

გადახდის საშუალება. ახლავე ავღნიშნავ იმასაც, რომ 1918 წლის 27 აგვისტოს გერმანია-რუსეთმა ხელი მოაწერეს ბრუსტის ხელშეკრულების დამატებას, რომლის მე-13 მუხლში ნათქვამი იყო, რომ რუსეთი თანახმაა გერმანიამ სცნოს საქართველოს დამოუკიდებლობა. ეს თავისთავად საბჭოთა რუსეთის მიერ, არაპირდაპირ მაინც, საქართველოს დე ფაქტო ცნობას ნიშნავდა და ამდენად დიდმნიშვნელოვანი აქტი იყო.

გერმანიამ თავიდანვე გამოამჟღავნა სურვილი დახმარებოდა საქართველოს საზღვრების დაცვაში, მწვავე შინა პრობლემების გადაჭრაში. მხარეებს შორის ზოგჯერ უთანხმოება იყო, ექსცესებიც ხდებოდა. მაგრამ საერთოდ კაიზერულმა გერმანიამ საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნა-განმტკიცების საქმეში დადებითი როლი შეასრულა.³

ამ მოვლენებს გაგებით შეხვდა საქართველოს მოსახლეობის დიდი ნაწილი, პოლიტიკური პარტიების უმრავლესობა. ოსმალეთისათვის ტერიტორიების დათმობა დროებით აქტად იქნა მიჩნეული, ხოლო გერმანიასთან ხელშეკრულებების გაფორმება, ამ მფარველ-მოკავშირის ჯარის საქართველოში შემოსვლა, შექმნილ სიტუაციაში ქართველმა საზოგადოებამ დადებით მოვლენად აღიქვა. გერმანულ ორიენტაციაზე განსაკუთრებით მტკიცედ დადგნენ ეროვნულ-დემოკრატები. მათი ღრმა რწმენით, გერმანიასთან მეგობრული კავშირი, თუნდაც სუვერენულ უფლებათა ნაწილის დათმობის ფასად, საქართველოს იხსნიდა როგორც თურქეთის, ისე საბჭოთა რუსეთიდან მომდინარე საფრთხისაგან.

ამ განწყობილებაში დისონანსი თითქმის მხოლოდ ბოლშევიკებს შეჰქონდათ. მათ, შეიძლება ითქვას, ლენინზე ადრე ჩამოაყალიბეს ფორმულა: საქართველოს დამოუკიდებლობა არის ამ ქვეყნის გაბატონებული კლასებისა და მმართველი წრეების კავშირი გერმანულ ხიშტებთან, რომლის მახვილი მიმართულია საქართველოს მშრომელი ხალხის წინააღმდეგ. ქართველი მუშების შედარებით მცირე ნაწილი იზიარებდა ფაქტის ასეთ შეფასებას, ეჭვის თვალით უყურებდა საქართველოს ტერიტორიაზე გერმანიის ჯარის ყოფნას.

1918 წლის 12 ივნისს ნ. რამიშვილის მთავრობა პარლამენტში გამოვიდა დეკლარაციით, დეპუტატებს გააცნო თავისი 2-კვირიანი მოღვაწეობა და სამომავლო პროგრამა: „ამ ახალი სახელმწიფოს პირველ მთავრობას დაეკისრა მრავალგვარი მძიმე მოვალეობა. უპირველეს ყოვლისა, მას უნდა დაეცვა საქართველო გარეშე

მტრებისაგან, რომელიც ჩვენს საზღვრებში უკვე შემოიჭრა, ... ამ საფრთხის თავიდან ასაცილებლად მთავრობამ გამართა მოლაპარაკებები გერმანიასთან... საქართველოს მთავრობასთან შეთანხმებით გერმანიამ გამოგზავნა თავი ჯარი, რომელიც იმოქმედებს ჩვენი განკარგულების თანახმად და მთავრობას ხელს შეუწყობს გარეშე საზღვრების დაცვის საქმეში.

„გერმანიამ კიდევ დანიშნა თავის წარმომადგენლები ჩვენს მთავრობასთან და ამასთანავე აღგვითქვა დახმარება, რათა საქართველოს დამოუკიდებლობა იცნონ მისმა მოკავშირე სახელმწიფოებმა და აგრეთვე რუსეთის მთავრობამ. ამის შემდეგ დაუყონებლივ შევუდექით ოსმალეთთან სამშვიდობო მოლაპარაკებას., ...დაისვა საკითხი — ან ზავი ან ომის გაგრძელება. შექმნილ სიტუაციაში ჩვენ ვარჩიეთ ზავი., ... ამ ხელშეკრულების რამდენიმე მუხლი, ეჭვგარეშეა, გამოიწვევს ჩვენს ხალხში დიდ მწუხარებას, მაგრამ იმედი გვაქვს, რომ ხალხის ენერგიული შემოქმედებით და დიპლომატიური საქმიანობით შემდეგში ჩვენი ერის სასიცოცხლო ინტერესები დაცული იქნება.

„მთავრობა — ნათქვამია შემდეგ დეკლარაციაში — მთელი თავისი ძალით დაიცავს საქართველოს სუვერენიტეტს, თუ მას რაიმე საფრთხე მოველინება., ...არავის ნებას არ მივცემთ ჩვენს შინაურ საქმეებში ჩარევის და ჩვენი სუვერენიტეტის შეზღუდვის., ...მთავრობა სცნობს, რომ საქართველოს რესპუბლიკას თავის დასაცავად უნდა ჰყავდეს საკმაო რეალური ძალა: ევროპული წესით მოწყობილი ჯარი. ამავე დროს მთავრობა მიზნად ისახავს, რომ მთელი ხალხი გაეცნოს სამხედრო ხელოვნებას, რომ გარეშე საფრთხის თავიდან ასაცილებლად, როცა საჭიროება მოითხოვს, სახალხო მილიცია გაიწვიოს“.

დეკლარაციაში ლაპარაკი იყო აგრეთვე ეკონომიკური განვითარების პრობლემებზე. მთავრობა პარლამენტსა და ხალხს ჰპირდებოდა, რომ იზრუნებდა ფინანსების მოწესრიგებაზე, შეეცდებოდა ეროვნული ვალუტის შექმნას, მაგრამ მანამდე აიღებდა შინაგან და საგარეო სესხებს. შეძლებდა ბოლომდე მიეყვანა უკვე დაწყებული აგრარული რეფორმა. „ჩვენ განზრახული გვაქვს, დავიწყოთ ახლო მომავალში ტყეების ექსპლუატაცია, ჭაობების დაშრობა, სარწყავი არხების გაკეთება, რკინიგზების გაყვანა და სხვა., ...მთავრობა ყოველ ზომას მიიღებს ახლო მომავალში შემოიღოს საერობო თვითმმართველობა და ახალი პოლიტიკური პირობების მიხედვით გარდაქმნას ჩვენი ქვეყნის სასამართლო და მართვა-გამგეობა, რომ ხალხის ინტერესებს საუკეთესოდ

ემსახუროს... ეცდება, რაც შეიძლება მალე, მოიწვიოს დამფუძნებელი კრება, რომელიც მტკიცე საფუძველს ჩაუყრის სახელმწიფოებრივ წყობილებას“.⁴

მთავრობის მიერ გერმანიაზე აღებული ორიენტაცია და საერთოდ საგარეო პოლიტიკის მიმართულება თითქმის ყველა საპარლამენტო ფრაქციის მხარდაჭერას პოულობდა. მძაფრი დებატები მიმდინარეობდა საშინაო პოლიტიკის, ქვეყნის ეკონომიურ-სოციალური განვითარების განსაზღვრის დროს. მთავრობის (უმრავლესობის) პირველ ნაბიჯებს აკრიტიკებდნენ მარჯვნიდანაც და მარცხნიდანაც. მჟღავნებოდა ძირითადად მსოფლმხედველობრივი დაპირისპირება, პრინციპების ბრძოლა, რომელიც ზოგჯერ ხელისუფლებისათვის ბრძოლის ელფერი იმოსებოდა.

ეროვნულ-დემოკრატიებს სოციალისტური მოძღვრება არ მოსწონდათ და სოციალ-დემოკრატიულ უმრავლესობას დამოუკიდებლობის პოზიციაზე გადასვლის შემდეგაც აკრიტიკებდნენ. 1918 წლის 17 ივნისს საქართველოს პარლამენტის სხდომაზე გ. ქიქოძემ განაცხადა, რომ მთავრობამ თითქმის ვერცერთი სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემა ვერ გადაწყვიტა. ამის მიზეზი მისი სოციალური გეზი არისო. ამბობენ, სოციალ-დემოკრატებმა იმიტომ აიღეს საქართველოს სახელმწიფოებრივი მშენებლობის მძიმე ტვირთი, რომ ეროვნული ბურჟუაზია მეტი სმეტად სუსტია. ჩემი აზრით, კი ეს მისია საერთოდ მათთვის შეუფერებელია, რადგან სოციალ-დემოკრატები კლასობრივ ნიადაგზე დგანან და არა სახელმწიფოებრივზე. ასეთი მიმართულება კი ქმნის სამოქალაქო ომის გაჩაღების საფრთხეს. „უნდა შეიგნოთ, რომ სახელმწიფოს აშენების დროს საჭიროა სახელმწიფოებრივი ელემენტების გამოყენება პარტიული რწმენის დამოუკიდებლად“.^{4ა}

სოციალისტ-ფედერალისტები და სოციალისტ-რევოლუციონერები კი მთავრობას და სოციალ-დემოკრატებს სოციალიზმის პრინციპებიდან გადახვევაში, ბურჟუაზიული პოლიტიკის გატარებაში დებდნენ ბრალს. კრიტიკულმა გამოსვლებმა საგონებელში ჩააგდო სოციალ-დემოკრატია. გამოიწვია მთავრობის ნაადრევი კრიზისი. ნ. რამიშვილი პრემიერის პოსტიდან გადადგა. შემარცხენე ოპოზიცია იმედოვნებდა, რომ ამ კრიზისს მოჰყვებოდა მისი გავლენის გაძლიერება. შემარჯვენების ვარაუდით კი რადგან სოციალისტურმა გეზმა ვერ გაამართლა, ვიწროკლასობივ მიმართულებას შეცვლიდა საერთო სახელმწიფოებრივი

მიმართულება. „ახალი მთავრობა იქნებოდა შედგენილი არა პარტიული, არამედ სახელმწიფოებრიობის საფუძველზე“.⁵

ამ მომენტში ჯერ კიდევ საკმაო ძალას წარმოადგენდნენ მუშათა საბჭოები. განსაკუთრებით დიდი გავლენით სარგებლობდა თბილისის მუშათა საბჭო და მისი აღმასრულებელი კომიტეტი, რომელშიც ნოე ჟორდანია ასრულებდა წამყვან როლს. ესერებისა და სოციალ-დემოკრატთა ერთი ნაწილი მხარს უჭერდა დამოუკიდებელ საქართველოში საბჭოების მთავრობის შექმნის იდეას. ა. ფარნიევი აცხადებდა, რომ 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ამიერკავკასიასა და საქართველოში შექმნილი მთავრობები არ სარგებლობდნენ ხალხის ნდობით და მათ თითქმის არავინ უწევდა ანგარიშს, რადგან ფაქტიური ძალაუფლება მთავრობას კი არა საბჭოებს ეკუთვნოდა. ფარნიევი შეახსენებდა ქართველ საზოგადოებას, რომ ადრე ქართველი მენშევიკები (და მათ შორის ნ. ჟორდანია), მოითხოვდნენ რუსეთში საბჭოების წარმომადგენლებისაგან ერთგვაროვანი სოციალისტური მთავრობის შექმნას, მაგრამ ოქტომბრის ბოლშევიკური გადატრიალების შემდეგ ნ. ჟორდანიამ და მისმა თანამოაზრეებმა, იმ მოტივით, რომ მუშათა საბჭოები მარტო საქართველოში არსებობდა, მიზანშეუწონლად მიიჩნიეს ამიერკავკასიური მასშტაბით საბჭოების მთავრობის შექმნა. საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის შექმნის შემდეგ, ფარნიევის აზრით, მდგომარეობა ძირფესვიანად შეიცვალა. გააქტიურდნენ რეაქციონერები და ნაციონალისტები. ეროვნებათა შორის წინააღმდეგობის აღმოფხვრა და დემოკრატიულ ძალთა გაერთიანება მხოლოდ საბჭოების წარმომადგენლებისაგან შედგენილ ერთგვაროვან სოციალისტურ მთავრობას შეუძლიათ.^{5a}

ფარნიევის წინადადება, გარკვეული კორექტივით მხოლოდ ბოლშევიკებმა მოიწონეს. სხვა პარტიებმა მას მხარი არ დაუჭირეს. თავის ადრინდელ თვალსაზრისს ნ. ჟორდანიაც გაემიჯნა. აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარემ დაარწმუნა მუშათა საბჭოები, რომ მათ პრეტენზია არ უნდა ჰქონოდათ პოლიტიკურ ხელისუფლებაზე. მიუხედავად ამისა, თავის თავად თბილისის მუშათა საბჭოს დიდი გავლენის მაუწყებელი იყო ის, რომ პარლამენტმა ნ. ჟორდანია აირჩია საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარედ. ამან კი ვერც მემარცხენეები დააკმაყოფილა და ვერც მემარჯვენეები. მემარცხენე რადიკალებმა ვერ მიაღწიეს ერთგვაროვანი სოციალისტური მთავრობის

შექმნას, მემარჯვენეები — ეროვნულ-დემოკრატები კი იმაზე ჩიოდნენ, რომ სოციალ-დემოკრატთა თავე ვერ დააღწია ვიწრო პარტიულ ინტერესებს, გასაქანი არ მისცა ეროვნულ-დემოკრატიულ ძალებს. მთავრობის ახალმა თავმჯდომარემ, მართალია, აღიარა მინისტრთა კაბინეტის მიერ დაშვებული შეცდომები, მაგრამ ეროვნულ-დემოკრატები არ იყვნენ დარწმუნებული, რომ ნ. ჟორდანიას შესძლებდა შეცდომების გამოსწორებას, სწორი პოლიტიკის გატარებას.⁶

საქართველოს სოციალ-დემოკრატთა ეროვნულ ნიადაგზე დადგომით, მართალია, მოიპოვა მაღალი კლასებისა და ინტელიგენციის საგრძნობი ნაწილის ნდობა, მაგრამ ბევრს, შინ და გარეთაც, კვლავ აშინებდა მათი სოციალისტური პროგრამა. არაბუნებრივად მიაჩნდა ეროვნულ-ბურჟუაზიული სახელმწიფოს სათავეში სოციალისტური მთავრობის ყოფნა. ასეთთა საყურადღებოდ ნ. ჟორდანიას აცხადებდა: დასავლეთ ევროპელ სოციალისტებს ბურჟუაზიულ სახელმწიფოთა მართვა-გამგეობაში მონაწილეობის გარკვეული გამოცდილება აქვთ. ფინეთის ავტონომიას ჯერ კიდევ ცარიზმის დროს სოციალისტური მთავრობა განაგებდა. შვეიცარიაში რამდენიმე კანტონის მთავრობა სოციალისტურია და გერმანიაშიც ზოგიერთ ავტონომიურ სამთავროთა სამინისტროები სოციალისტების ხელშიაო. ხოლო სოციალისტურ მიმდინარეობათა პროგრამების ავ-კარგში გაურკვეველ მუშებს ნ. ჟორდანიას ასე მიმართავდა: თქვენ ფიქრობთ, რომ რაკი მთავრობა სოციალისტურია, მან უნდა განახორციელოს სოციალიზმი, მაგრამ ეს ბოლშევიკთა მცდარი თვალსაზრისია. სოციალ-დემოკრატები სხვა შეხედულებისა ვართ, მიგვაჩნია, რომ განვითარების კაპიტალისტურ სტადიას ვერ გადავახტებით. ნაადრევად დაწყებული სოციალისტური მშენებლობის ექსპერიმენტი მოგვიტანს არა სოციალურ თავისუფლებას, არამედ სოციალურ რეაქციას, საზოგადოებრივი სიმდიდრის განადგურებას, სახალხო მეურნეობის მოშლას. ბურჟუაზიული სახელმწიფოს სათავეში მყოფ ჩვენს პარტიას ეკონომიკურად ჩამორჩენილ საქართველოში ევალება კერძო ინიციატივის წახალისება, საწარმოო ძალთა განვითარებისათვის ხელის შეწყობა, ხალხის ცხოვრების დონის ამაღლება. ჩვენი მიზანი სოციალ-დემოკრატის პროგრამა-მინიმუმის განხორციელება არისო.⁷

სოციალ-დემოკრატები, მართალია, აღიარებდნენ, რომ ისტორიის ჩარხის ტრიალმა მათ ბურჟუაზიული სახელმწიფოს მშენებლობა დააკისრა, მაგრამ იმავდროულად მშრომელ მასას არწმუნებდნენ,

კაპიტალისტურ საზოგადოებას არ განვამტკიცებთ, დაქირავებული შრომის ექსპლოატაციის სისტემის გამარადისებას არ ვაპირებთ. რაკი სახელმწიფო ძალაუფლება ხელთ გვაქვს, წერდა ნ. ჟორდანიას, „შეიძლება მხედველობაში ვიქონიოთ სოციალისტური რევოლუცია როგორც მიზანი, ისტორიული პერსპექტივა და არა როგორც პირდაპირი პრაქტიკული ამოცანა. ამ პერსპექტივით განვსხვავდებით ჩვენ ყველა ბურჟუაზიული პარტიებისაგან, რომლებიც მონაწილეობენ სახელმწიფო დაწესებულებათა აშენების საქმეში, იმ მიზნით, რომ განამტკიცონ კაპიტალისტური საზოგადოება.“⁸

ნ. ჟორდანიას ასეთი გამოსვლებით სოციალ-დემოკრატიის პროგრამის პროპაგანდას ეწეოდა და იმას ცდილობდა, რომ შეესუსტებინა სხვადასხვა კლასებისა და პარტიების წინააღმდეგობა. მაგრამ მან ვერ შესძლო ეროვნულ-დემოკრატთა უნდობლობის გაფანტვა. მართალია, ამ პარტიის ორგანო „საქართველო“ სისარულით შეხვდა მუშათა საბჭოებისათვის აღმასრულებელი ხელისუფლების ჩამორთმევის ფაქტს, მაგრამ ეს არასაკმარისად მიიჩნია. მუშათა და სალდატთა საბჭოს ლიკვიდაციის შემდეგ, - წერდა ალ. ასათიანი - ჯერი საქართველოს წითელ საბჭოსა და წითელ მთავრობაზე უნდა მიდგეს. საჭიროა მათი საფუძვლიანი რეორგანიზაცია და განთავისუფლება რუსეთის რევოლუციის მძიმე მემკვიდრეობისაგან. ასეთი საბჭო (ლაპარაკია საქართველოს პარლამენტზე, რომელშიც ადგილების უმრავლესობა სოციალ-დემოკრატიას ეკუთვნოდა ა.ბ.) ვერ გაკაფავს საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გზას. დღეს მის ას ოც წევრში ასი მხგრეველია და ოციოდე მშენებლად გამოსადეგი. საქართველოს ეროვნული საბჭო არ უნდა იყოს მხოლოდ სახელით ეროვნული, მასში წარმოდგენილი უნდა იყოს ეროვნული მშენებლობის ყველა მთავარი ძალა., ...ისინი უნდა გამოხატავდნენ ამჟამად არსებულ ეროვნულ ძალთა განწყობილებას და არა შარშანდელს, როდესაც მთელი ქართველი ერი რევოლუციური ფსიქოზით იყო შეპყრობილი. საქართველოს წითელი პოლიტიკა - დაასკენიდა ალ. ასათიანი - მორიგი სალიკვიდაციო საქმეა. თითოთროლა პერსონალური ცვლილება მიზანს ვერ მიაღწევს. ერთი ნოეს ნაცვლად მეორეს დანიშვნა ვერ აღმოფხვრის მის ანტისახელმწიფოებრივ ზნეს და თვისებას. მხოლოდ უკიდურესი რევოლუციური პოლიტიკის ლიკვიდაციის შემდეგ იქნება შესაძლებელი საქართველოს ნამდვილი სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობა ხალხის უფლებისა და პიროვნების თავისუფლების საფუძველზე.“⁹

ეროვნულ-დემოკრატიები განსხვავებას თითქმის ვერ ამჩნევდნენ სოციალ-დემოკრატიულ, სოციალისტ-ფედერალისტების და სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიებს შორის. თანაბრად აკრიტიკებდნენ ი. წერეთელს, რომელიც, მათი განცხადებით, ჯერ კიდევ ვერ შელეოდა რუსეთის ფედერაციის იდეას და ს. ფირცხალავას კვლავ რომ ოცნებობდა მსოფლიოს ფედერაციულ გაერთიანებაზე. სამაგიეროდ, არცთუ იშვიათად, სოციალისტური მიმართულების პარტიებიც თითქმის ერთნაირად გამოხდნენ ეროვნულ-დემოკრატითა აშკარა ბურჟუაზიულ პოლიტიკას. ამის გამო აღნიშნავდა ვ. წერეთელი - „ყველა სოციალისტურმა ჯგუფმა ეროვნულ-დემოკრატიული ჯგუფის წინააღმდეგ აღიმალა ხმა. საკვირველია კი: რისი ეშინიათ? ეროვნულ საბჭოში ჩვენი რიცხვი ხომ თექვსმეტს არ აღემატება? და ამ მცირე ჯგუფის ოპოზიცია რატომ ვერ მოუწელებიათ?“¹⁰

1918 წლის 26 მაისს, როგორც აღინიშნა, ჩამოყალიბდა კოალიციური მთავრობა და ასეთად რჩებოდა იგი 9 თვის განმავლობაში. მაგრამ ეროვნულ-დემოკრატებს ნ. ჟორდანიას მეთაურობით მოქმედი მთავრობა სულაც არ მიაჩნდათ ეროვნული ერთიანობისა და ეროვნული ხსნის მთავრობად. საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში სახელმწიფოებრიობას მოკლებულ ერს ხელახლა უნდა შეექმნა თანამედროვეობის შესაფერისი მმართველობის ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოები, აეღორძინებინა სოფლის მეურნეობა, მრეწველობა, ვაჭრობისა და კრედიტის ფორმები, რაც არ შეეძლო ერის რომელიმე ნაწილს. ეს უდიდესი საქმე, ეროვნულ-დემოკრატების აზრით, „მთელი ქართველი ერის და ყველა მისი ძალების მობილიზაციას“ მოითხოვდა. ამის გაკეთება კი არ შეეძლო პირველ - „ამიერკავკასიის დაშლისა და მისგან საქართველოს გამოყოფის მთავრობას“. ეროვნულ-დემოკრატები იმედოვნებდნენ, რომ მალე მას მოჰყვებოდა „საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მშენებელი მთავრობა და ამ ეროვნული მთავრობის გარშემო შემოიკრიბებოდა ქართველი ერის ყველა ნაწილი“.¹¹

ეს პროგნოზი არ გამართლდა. სოციალ-დემოკრატებმა ბოლომდე შეინარჩუნა წამყვანი პოზიციები საქართველოს პარლამენტსა და მთავრობაში. მაგრამ ეროვნულ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ პრინციპული ბრძოლით დიდი გავლენა მოახდინა მმართველ პარტიაზე. სოციალ-დემოკრატებმა საგრძნობლად შეცვალა თავის სამოქმედო პროგრამა, უარი თქვა ვიწრო კლასობრივ და პარტიულ პოზიციაზე, ცდილობდა შეესუსტებინა სოციალური ანტაგონიზმი და კლასობრივი ბრძოლა,

მიეღწია ეროვნულ ძალთა კონსოლიდაციისათვის, ყველა კლასი და პარტია ჩაება საერთო სახალხო, სამართლებრივი სახელმწიფოს მშენებლობაში.

მთავრობის ასეთ პოლიტიკას მხარს უჭერდა, უპირველეს ყოვლისა, ოფიციალური პრესა. გაზ. „ერთობა“ პირველი რიგის ამოცანად აცხადებდა ანარქიასთან ბრძოლას. იმ დროს, როცა საშიშროება გვემუქრება ჩრდილოეთიდანაც და სამხრეთიდანაც, აუცილებელიაო შინაგანი მშვიდობა და ერთიანობა. „მართალია, ვერ შესრულდა ხალხის ბევრი საარსებო მოთხოვნა და ამიტომ უკმაყოფილოა, მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ უკიდურესი მოთხოვნები კიდევ უფრო გაართულებენ მის მდგომარეობას. უკიდურესი მოთხოვნებით დააუძღურეს ფინლანდიის დემოკრატია, უკიდურესი მოთხოვნებით დაიღუპა თავისუფლება უკრაინაში“. ასეთი საშიშროება საქართველოსაც ემუქრება. გერმანიამ, მართალია, დახმარება გაგვიწია და საქართველოს დამოუკიდებლობა იცნო, მაგრამ გერმანიამ უკრაინის დამოუკიდებლობაც იცნო. „ხოლო, როცა უკრაინამ ვერ შესძლო წესრიგის დამყარება, გერმანიამ თვითონ დაამყარა იქ წესრიგი. ასეთივე ჩარევა მოსალოდნელია ჩვენი ქვეყნის საქმეებშიც. თუ ჩვენ ვერ შევძელით წესრიგის დამყარება, თუ სოციალიზმს წავეპოტინებით, ანარქიას გავაძლიერებთ, გარეშე სახელმწიფოს ჩარევას დავაჩქარებთ, ხოლო თუ წინდახედულად ვიმოქმედებთ და ლამაზ სიტყვებს არ ავყვებით, დამოუკიდებლობას შევინარჩუნებთ და მომავლისათვის გზას გავიკაფავთ“. გაზეთის რედაქცია მოუწოდებდა საერთო დემოკრატიას ზურგი გაემაგრებია არსებული მთავრობისათვის.¹²

შინაგანი მშვიდობისა და თანხმობის დამყარებას დიდ დაბრკოლებას უქმნიდნენ ბოლშევიკები. ისინი გარკვეულ შემოქმედებას ახდენდნენ მუშათა საბჭოებზე, აღვივებდნენ გლეხთა უკმაყოფილებას, იწვევდნენ მის აჯანყებებსაც კი. რევოლუციური ორგანიზაციების ნორმალურ კალაპოტში ჩაყენება მთავრობის ერთ-ერთ მთავარ ამოცანად იქცა და საკმაო წარმატებაც იქნა მოპოვებული. 1918 წლის 24 ივნისს პარლამენტის სხდომაზე ნ. ჟორდანიამ აღნიშნა: მუშათა საბჭოები და პარლამენტის გარეშე არსებული სხვა ორგანიზაციები თვითნებურად მოქმედებდნენ, ითვისებდნენ აღმასრულებელ ხელისუფლებას. სასიამოვნოა, რომ მათ მიიღეს გადაწყვეტილება ამ ფუნქციაზე უარის თქმის, მთელი აღმასრულებელი ხელისუფლების ახლად ჩამოყალიბებული მთავრობისათვის გადაცემის თაობაზე. ახლა

პარლამენტმა და მთავრობამ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციონოდ ადმინისტრაციული აპარატის შექმნას, ახალი სასამართლო ორგანიზებას, შეიარაღებული ძალების პირადი შემადგენლობის გაზრდას, მომწიფებული ეკონომიკური და სოციალური რეფორმების გატარებას.

საქართველოს პარლამენტი და მთავრობა ცდილობდნენ საიმედო, კომპეტენტური კადრებით დაეკომპლექტებინათ შინაგან საქმეთა და იუსტიციის სამინისტროები, ადმინისტრაციული აპარატი და მილიცია, შეექმნათ ადგილობრივი თვითმმართველობის ეფექტურად მოქმედი ორგანოები.

1918 წლის 2 აგვისტოს პარლამენტმა დაამტკიცა კანონი საგუბერნიო, საოლქო და სამაზრო ადმინისტრაციის შტატების შესახებ, რომლის თანახმად დაინიშნენ თბილისისა და ქუთაისის საგუბერნიო კომისრები და მათი თანაშემწეები, სოხუმის ოლქის კომისარი, 14 სამაზრო და 56 სარაიონო კომისარი. თითქმის ყველა სასოფლო საზოგადოებაში (თემში) შეიქმნა 5 კაციანი მილიცია.¹³

ეროვნულ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ თავიდანვე გააკრიტიკა 2 აგვისტოს კანონი, დაიწუნა მის საფუძველზე შექმნილი ბიუროკრატიული აპარატი, განსაკუთრებით მკაცრად დაგმო კომისართა ინსტიტუტი. ვას. წერეთელმა ზედმეტად მიიჩნია საქართველოს დაყოფა გუბერნიებად, ეს ძველი იმპერიული ადმინისტრაციული დაყოფის ნაშთია, ჩვენი პატარა რესპუბლიკისათვის გუბერნატორთა მაგვარი სატრაპები შეუფერებელიაო. გუბერნიები უნდა გაუქმდეს, შინაგან საქმეთა მინისტრს არ გაუჭირდებოდ პირდაპირი კავშირის დამყარება სამაზრო ხელისუფლებასთან. მანვე კრიტიკულად შეაფასა ადგილობრივი თვითმმართველობის კანონი (პროექტი), მოითხოვა მისი არსებითად გადამუშავება.¹⁴

პარლამენტისა და მთავრობის უმრავლესობამ მიიღო სამართლიანი კრიტიკა. მყისვე გაუქმდა ქვეყნის დაყოფა გუბერნიებად. მალე მოისპო სამაზრო კომისართა ავტორიტარული ხასიათის თანამდებობა. გატარდა საერობო რეფორმა და თითქმის ყველა მაზრაში ჩამოყალიბდა საერობო თვითმმართველობის ორგანოები. 1918 წლის მეორე ნახევარში ჩატარდა საერობო კრებების არჩევნები. მართალია, ხმების უმრავლესობა სოციალ-დემოკრატებმა მიიღეს, მაგრამ ადგილობრივი თვითმმართველობის ამ განმკარგულებელ ორგანოებში გარკვეული რაოდენობის ხმოსნები გაიყვანეს სოციალისტ-ფედერალისტებმა, სოციალისტ-რევოლუციონერებმა და ეროვნულ-დემოკრატებმაც. თითქმის ყველა

მაზრაში ჩამოყალიბდა მრავალპარტიული საერობო კრებები და მრავალპარტიული გამგეობები (აღმასრულებელი ორგანოები) ადგილობრივ თვითმმართველობებშიც საკმაოდ მწვავე ხასიათს ატარებდა პოლიტიკურ პარტიათა ბრძოლა.

საქართველოს ქალაქებმა შეზღუდული თვითმმართველობა XIX ს-ის 70-იან წლებში მიიღეს. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ მოხდა მათი დემოკრატიზაცია და უფლება-კომპეტენციის გაფართოება. ბურჟუაზიამ დაკარგა ადგილობრივი მართვა-გამგეობის მონოპოლია. საქალაქო სათათბიროებსა და გამგეობებში წამყვანი პოზიციები დაიკავეს დემოკრატიულმა ელემენტებმა. საქართველოს მუნიციპალიტეტებიც პოლიტიკური პარტიების ბრძოლის არენად გადაიქცა.

დიდი ცვლილებები მოხდა სამართალწარმოების სფეროში. იუსტიციის სამინისტრო საკმაოდ აქტიურად საქმიანობდა ოფიციალური, ახალი კანონის შესაბამისად ორგანიზებულ სასამართლოთა ხელში მართლმსაჯულების ცენტრალიზაციისათვის. გაუქმდა რევოლუციური ტრიბუნალები, სხვადასხვა საგამომძიებლო კომისიები. სამართლისწარმოების ფუნქცია ჩამოერთვა მუშათა საბჭოებს, სხვა რევოლუციურ ორგანიზაციებს. 1918 წლის 24 სექტემბრის კანონის საფუძველზე განხორციელდა მომრიგებელ მოსამართლეთა ინსტიტუტის რეორგანიზაცია. გატარდა სასამართლოს საგამომძიებლო ნაწილის რეფორმა. მიღებული იქნა აგრეთვე კანონი ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის ორგანიზების თაობაზე. ცოტა მოგვიანებით, სათანადო კანონის შესაბამისად შეიქმნა უზენაესი საკასაციო და კანონდამცველი დაწესებულება სენატი. სპეციალურმა კომისიამ სენატორებად შეარჩია ივანე ზურაბაშვილი, სოლომონ მიქელაძე, ლევან ასათიანი, გიორგი მაღნარაძე, ვასილ დემიდოვი, დიმიტრი კალანდარიშვილი, გრიგოლ გველესიანი, ვლადიმერ ქუთათელაძე, ნიკოლოზ ქიქოძე, მიხეილ ქორქაშვილი, ნიკოლოზ მაჭავარიანი, იოსებ როინიშვილი. პარლამენტმა ყველა დაამტკიცა თანამდებობაზე. იუსტიციის სამინისტროსთან დაარსდა განსაკუთრებული საკოდიფიკაციო განყოფილება, რომელიც 1919 წლის იანვრიდან რეგულარულად აქვეყნებდა „ოფიციალური კანონებისა და მთავრობის განკარგულებათა კრებულს“.¹⁵

საქართველოს პარლამენტის დეპუტატთა უმრავლესობას და მთავრობის წევრებს კარგად ესმოდათ დამოუკიდებელი სახელმწიფოსათვის შეიარაღებული ძალის, არმიის დიდი მნიშვნელობა.

ახალი, ეროვნული ჯარის პირველი ბირთვი შეადგინა ქართულმა პოლკმა, რომელნიც ჩამოყალიბდა რუსეთის არმიის შემადგენლობაში პირველი მსოფილო ომის დროს 1915-1916 წლებში. 1917 წლის თებერვლის დემოკრატიული რევოლუციის გამარჯვებისთანავე სოციალ-დემოკრატიამ შექმნა წითელი გვარდია, რომელსაც დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ სახალხო გვარდია უწოდეს.

1918 წლის 2 ივლისს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო კანონი სახალხო გვარდიის რეორგანიზაციის თაობაზე. მის შესაბამისად წარმოებდა გვარდიის მოხალისეთა ახალ-ახალი კონტინგენტით შევსება. თავდაპირველად გვარდიის შენახვა-შეიარაღებისათვის საჭირო თანხა იქმნებოდა კერძო შემოწირულებათა მიღების გზით, ფინანსური ბაზა მეტიმეტად მწირი იყო და ამიტომ გვარდიის ახალი რაზმების ჩამოყალიბება ძნელდებოდა. 2 ივლისის კანონის მიღების შემდეგ სახალხო გვარდია გადაიქცა სახელმწიფოებრივ შეიარაღებულ ძალად, რომლის დაფინანსება ხდებოდა ბიუჯეტიდან. საგრძნობლად შეიცვალა და გაფართოვდა გვარდიის სტრუქტურა. თუ ადრე იგი მოხალისე მსროლელებისაგან შედგებოდა, მოგვიანებით თანდათან ჩამოყალიბდა გვარდიის არტილერია, ცხენოსანთა ესკადრონი, ტყვიამფრქვეველთა დივიზიონი, ჯავშნიანი მატარებლებისა და ავტომობილების რაზმი, საინჟინრო ნაწილი. გვარდიასთან ჩამოყალიბდა 17 სარეზერვო ბატალიონი.

2 ივლისის კანონით იყო განსაზღვრული სახალხო გვარდიის მიზანი, მისი შეკრებისა და მოქმედების წესი: 1) გვარდიის მიზანია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამოუკიდებლობისა და უშიშროების დაცვა; 2) სახალხო გვარდიაში შესვლა შეუძლია საქართველოს რესპუბლიკის ყველა მოქალაქეს, რომელიც არ ირიცხება ნამდვილ სამხედრო სამსახურში, არის უმწიკვლო ზნეობისა და ერთგული დემოკრატიული რესპუბლიკისა; 3) სახალხო გვარდიაში მოხალისეთა მიღება ევალებათ მის რაიონულ შტაბებს, მთავრობის მიერ დამტკიცებული ინსტრუქციის საფუძველზე; 4) სახალხო გვარდიელი ვალდებულია სათანადო შტაბის მოწოდებისთანავე, დაუყოვნებლივ დაანებოს თავი ჩვეულებრივ შრომა-საქმიანობას და გამოცხადდეს დანიშნულ ადგილას იარაღითა და მოწყობილობით, რომელიც შტაბისაგან აქვს მიღებული; 5) სამხედრო სამსახურის დროს სახალხო გვარდიელი ემორჩილება დისციპლინას და

რესპუბლიკის ჯარში მოქმედ ყველა კანონს; 6) სახალხო გვარდიის სამსახური უსასყიდლოა, მაგრამ სახალხო გვარდიელის მთავრობისაგან ეძლევა სათანადო დახმარება. სახალხო გვარდიის ინსტრუქტორები და ოფიცრები იღებენ ხელფასს, რომლის რაოდენობა განისაზღვრება რესპუბლიკის რეგულარულ ჯარში არსებული ჯამაგირების შესაბამისად.¹⁶

ე.ი. წესდების მიხედვით გვარდიელს არ ევალებოდა ყაზარმაში ცხოვრება. უმეტეს დროს თავის სახლსა და სამსახურში ატარებდა. მხოლოდ წვრთნისა და ომის დროს დგებოდა სამხედრო მწყობრში, შეძლებისდაგვარად ემსახურებოდა სამშობლოს დაცვის წმინდა საქმეს. კანონის თანახმად გვარდიას ხელმძღვანელობდა მთავრობისაგან შექმნილ-დამტკიცებული მთავარი შტაბი. გვარდიის გამოწვევის, მობილიზაციის უფლება ჰქონდა მთავრობის თავმჯდომარეს და იშვიათად ეს უფლება ეძლეოდა შტაბის უფროსსაც.

ქართული ეროვნული კორპუსის და სხვა საჯარისო ერთეულების შექმნისათვის, როგორც აღინიშნა საკმაოდ ნაყოფიერად საქმიანობდა ეროვნული საბჭო, მასთან არსებული სამხედრო კომისია. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ ეროვნული არმიის შექმნის საქმე უფრო მკვიდრ (სამართლებრივ) საფუძველზე დადგა.

ახალშობილი რესპუბლიკის შინაპოლიტიკური და საერთაშორისო მდგომარეობა თავიდანვე დიდი სირთულით ხასიათდებოდა და მისი უშიშროების დაცვისათვის, რა თქმა უნდა, არ კმაროდა მოხალისეთაგან დაკომპლექტებული სახალხო გვარდია. გადაუდებელ საჭიროებად გამოცხადდა რეგულარული არმიის ჩამოყალიბება, საერთოდ სამხედრო საქმის ძალად დონეზე დაყენება.

სამხედრო მინისტრი საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღესვე დაინიშნა, სამინისტროს აპარატიც მალე ჩამოყალიბდა, მაგრამ მას რამდენიმე თვეს საკანონმდებლო ბაზა არ გააჩნდა. 1918 წელს, 20 აგვისტოს პარლამენტმა განიხილა და დაამტკიცა დებულება „საქართველოს რესპუბლიკის სამხედრო მმართველობისა“. პირველ-ორ მუხლში დაფიქსირებულია, რომ პარლამენტი და მთავრობა უზენაესი ხელმძღვანელია სამხედრო საქმისა და ამ უფლებას ხელისუფლება ახორციელებს სამხედრო სამინისტროს საშუალებით. „სამხედრო მინისტრი არის ხელმძღვანელი თავის უწყების ყოველი დარგისა და თავის მოქმედებაში ექვემდებარება პირდაპირ რესპუბლიკის მთავრობას“.

იმავე დებულების თანახმად ომიანობის დროს მოქმედი შეიარაღებული ძალების ხელმძღვანელად ინიშნებოდა მთავარსარდალს, რომელიც ემორჩილებოდა პირდაპირ მთავრობის თავმჯდომარეს, მაგრამ „ომის ოპერატიულ საქმეებში“ მთავარსარდალს ჰქონდა სრული თავისუფლება, თუმცა თავის მოქმედების შესახებ მოხსენება უნდა წარედგინა პრემიერისათვის.

თავდაცვის საქმის საერთო ხელმძღვანელობა ევალებოდა სამხედრო სამინისტროს, რომლის შემადგენლობაში ფუნქციონირებდა ექვსი განყოფილება — საერთო, პირადი შემადგენლობის, გენერალური შტაბის, საადმინისტრაციო, სამხედრო-სასანიტრო და სამხედრო-საბეითლო. მთ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო გენერალური შტაბი. მას ჰქონდა ექვსი სექცია — საოპერაციო, საორგანიზაციო, საარტილერიო, საინჟინრო-სატექნიკო, სამხედრო-საზღვაო და სამხედრო-საისტორიო. პირველ სექციას ხელმძღვანელობდა უშუალოდ შტაბის უფროსი, რომლის ფუნქციებში შედიოდა ჯარის ორგანიზაცია, მობილიზაცია, საზღვრებისა და ტერიტორიების დაცვა, დაზვერვა, კავშირგაბმულობა, ჯარის წვრთნა და აღლუმების მოწყობა.

საქართველოს პარლამენტმა 1918 წლის 20 აგვისტოს დაამტკიცა ძირითადი დებულება „საქართველოს რესპუბლიკის სამხედრო ბეგარისა და მუდმივი ჯარის შევსებისა“, რომელიც 12 მუხლისაგან შედგებოდა: 1) სამხედრო ბეგარა რესპუბლიკაში საყოველთაოა და საპირადო ყოველი მოქალაქისათვის (ქვეშევრდომისათვის); 2) რესპუბლიკის ყოველი მოქალაქე ოციდან ორმოცდახუთ წლამდე მოვალეა პირადად მოიხადოს სამხედრო ბეგარა; 3) ვისაც სამხედრო ბეგარა ეხება, მაგრამ ჯარში (მწყობრში) სამსახურისათვის უვარგისი გამოდგება, არმიაში მაინც გაიწვევენ და დააკისრებენ თავის ფიზიკური მდგომარეობის, ცოდნისა და გამოცდილების შესაფერის სამსახურს; 4) საქართველოს შეიარაღებული ძალა შედგება მუდმივი ჯარისა და ლაშქრისაგან; 5) არმია არის მუდმივი და სათადარიგო. მუდმივი არმია მუდამ მზადყოფნაშია. სათადარიგო ჯარის დანიშნულებაა საჭიროების შემთხვევაში შეავსოს და გააძლიეროს მუდმივი არმია; 6) ლაშქრის გაწვევა პარლამენტის მიერ მაშინ ხდება, როცა ქვეყანას საფრთხე დაემუქრება და ასეთ შემთხვევაში შეიძლება მობილიზებულ იქნეს ქუდზე კაცი ჩვიდმეტიდან ორმოცდაათ წლამდე; 7) შეიარაღებული ძალა დეპოლიტიზირებულია; 8) სამხედრო სამსახურის საერთო ვადა 25 წელიწადია. აქედან, ნამდვილი სამხედრო სამსახური

გრძელდება 2 წელიწადი, თადარიგში ყოფნა 15 წელიწადი, ლაშქარში — 8 წელიწადი; 12) სათადარიგო და სალაშქრო სამსახურში მყოფნი აღინუსხებიან და ექვემდებარებიან სამხედრო კონტროლს. ასეთი პირები ყოველ წელიწადში სამი კვირის ვადით გაივლიან შეკრებას სამხედრო ვარჯიშისა და წვრთნისათვის.¹⁷

1918 წლის 20 აგვისტოს დამტკიცდა კიდევ ერთი (მესამე) სპეციალური კანონი — „საქართველოს რესპუბლიკის რეგულარული არმიის ორგანიზაციის შესახებ“, რომელიც განსაზღვრავდა მუდმივი ჯარის სტრუქტურას, ცალკეულ სახეობათა შემადგენლობას.

დასახელებული კანონის პირველი მუხლის თანახმად საქართველოს რესპუბლიკის რეგულარულ ჯარში შედიოდა ორი ქვეითი დივიზია, სანაპირო ჯარი, ერთი საკავალერიო ბრიგადა, ერთი საარტილერიო ბრიგადა, მესანგრეთა ერთი ბატალიონი, ერთი საავტომობილო ასეული, ჯავშნოსანი მატარებლების ერთი ასეული, ერთი საავიაციო გუნდი.

საქართველოს საზღვრების დაცვისათვის შეიქმნა არმიის განსაკუთრებული ნაწილი — „სანაპირო ჯარი“, რომლის სათავეში იდგა „განსაკუთრებული უფროსი“. დივიზიის ქვედანაყოფები იყო — სამი ქვეითი პოლკი, ცხენოსანთა ესკადრონი, საარტილერიო და მესანგრეთა ასეულები, საბარვო ქარავანი და ექიმ-სანიტართა ჯგუფი. კავალერიაში შედიოდა სამი პოლკი, სათადარიგო ესკადრონი და სამთო-საარტილერიო დივიზიონი.

კანონი დიდ პასუხისმგებლობას აკისრებდა დივიზიის, ცხენოსანთა ბრიგადის, პოლკის და სხვა შედარებით მსხვილ საჯარისო ერთეულთა უფროსებს. თითქმის ყველა მათგანთან არსებობდა „ჯარის მართვა-გამგეობისათვის საჭირო შტაბი“. დასახელებული კანონის სათანადო მუხლის შესაბამისად შეიქმნა „იუნკერთა მოსამზადებელი სასწავლებელი“.^{17a}

საქართველოს რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალებისათვის სამართლებრივი საფუძველი, რა თქმა უნდა, საჭირო იყო, მაგრამ რეგულარული არმიისა და გვარდიის კონტინგენტი, ოფიცრებისა და ჯარისკაცების რაოდენობა, არმიის შეიარაღების ხარისხი და სხვ. ძირითადად დამოკიდებული იყო სახელმწიფოს მატერიალურ შესაძლებლობაზე, ფინანსებზე. ხელისუფლება, მართალია, ცდილობდა რაც შეიძლება მეტი თანხები გამოეყო სამხედრო სამინისტროს, ჯარისა და გვარდიის საჭიროებისათვის, მაგრამ სახელმწიფო ბიუჯეტის ქრონიკული დეფიციტურობის პირობებში შეიარაღებული ძალების

დაფინანსება საჭირო მოცულობით ვერ ხერხდებოდა. ამიტომ იყო, რომ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის რეგულარულ გარდაცემულ არასდროს ყოფილა 30 ათას კაცზე მეტი, გვარდიის პირადი შემადგენლობა გაცილებით ნაკლები იყო.

სავალალო ისიც იყო, რომ საქართველოს შეიარაღებულ ძალებს ერთიანი სარდლობა არ ყავდა. კიდევ მეტი, რეგულარულ ჯარსა და გვარდიას შორის გარკვეული წინააღმდეგობა არსებობდა, რასაც პოლიტიკურ პარტიათა ანტაგონიზმი კვებავდა. ეროვნულ-დემოკრატიები სახალხო გვარდიას სოციალ-დემოკრატიის საყრდენ ძალად თვლიდნენ, უნდობლობას უცხადებდნენ მას. მოითხოვდნენ ერთიანი ჯარის ჩამოყალიბებას, მის რიცხობრივ გაზრდას, ხარისხობრივ გაუმჯობესებას, ქვეყნის თავდაცვის, სახელმწიფოს საგარეო უშიშროების ძირითად გარანტად კარგად გაწვრთნილ და შეიარაღებულ რეგულარულ არმიად გადაქცევას.

მფარველ-მოკავშირე გერმანიამ, მისმა წარმომადგენლობამ წინადადება მისცა საქართველოს მთავრობას დაეწყო ორი მაღალხარისხოვანი დივიზიის ჩამოყალიბება, პირდებოდა დახმარებას მის გაწვრთნასა და თანამედროვე იარაღით აღჭურვაში. თითქოს სათანადო საქმიანობაც ჩატარდა, მაგრამ მსოფლიო ომში გერმანიის დამარცხების შემდეგ მუშაობა შეწყდა.

საქართველოს შეიარაღებული ძალების მდგომარეობის შესასწავლად პარლამენტმა შექმნა სპეციალური კომისია. კრიტიკული შენიშვნები 1918 წლის 6 ოქტომბერს წარადგინა გენერალმა ი. ოდიშელიძემ. იქვე მიუთითა ნაკლოვანებათა აღმოფხვრის გზებსა და საშუალებებზე. კომისიის მიერ წარდგენილი მასალის განხილვის დროს აღინიშნა, რომ ჯარში არსებული არასახარბიელო მდგომარეობის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი იყო რესპუბლიკის პოლიტიკური და ეკონომიური ცხოვრების საერთო მოუწყობლობა. ყველაზე მეტი ბრალი ედებოდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს, რომელიც ვერ ახერხებდა არმიაში ახალგაზრდობის გაწვევის ნორმალურად ჩატარებას, აქტიურად არ ებრძოდა დეზერტირობას. ამ საქმეში სათანადო სიმაღლეზე ვერ იდგა მომარაგების სამინისტრო და მოიკოჭლებდნენ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებიც.

არმიის სათანადო მოუწყობლობაში ბრალი დადეს აგრეთვე თვით სამხედრო უწყებას თავიდან ბოლომდე — სამხედრო სამინისტროს, დივიზიათა უფროსებს, რომლებიც ვერ ახერხებდნენ მეთაურთა

კონტინგენტის მომზადებას, ჯარის აღზრდისა და გაწვრთნის სამუშაოს სათანადო დონეზე დაყენებას.

ბოლოს მაინც გამოითქვა იმედი, რომ სამხედრო უწყება, მასში შემაჯავლი დაწესებულება-ორგანიზაციები შესძლებენ სამშობლოს წინაშე დიდი მოვალეობის შეგნებით გამსჭვალული, კარგად შეიარაღებული და გაწვრთნილი ჯარის შექმნას, საქართველოს დაცვის სამსახურში მის ჩაყენებას.¹⁸

საქართველოს ხელისუფლებას, ბუნებრივია, აფიქრებდა ქვეყნის მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა, სოციალური დაძაბულობა. ანგარიშს უწყევდა ხალხის განწყობილებას, ცდილობდა ნაწილობრივ მაინც დაეკმაყოფილებინა გლეხობის, მუშათა კლასის მოთხოვნები.

პირველი რიგის ამოცანად იქცა სასურსათო კრიზისის აღკვეთა, მოახლოვებული შიმშილობის თავიდან აცილება. მთავრობამ მოსახლეობის პურით, სხვა სურსათით მომარაგებისა და სიძვირესთან ბრძოლის მიზნით შექმნა სასურსათო კომიტეტი, რომელიც აქტიურად ეროდა საბაზრო ურთიერთობაში, ზღუდავდა ვაჭრობის თავისუფლებას, ცდილობდა მომარაგების საქმის ცენტრალიზაციას. ასეთ პოლიტიკას იწონებდნენ სოციალისტ-ფედერალისტთა და სოციალისტ-რევოლუციონერთა ფრაქციები, გმობდნენ ეროვნული დემოკრატები. გაზ. „საქართველოს“ რედაქცია ერთ-ერთ მოწინავეში წერდა, რომ ომისა და რევოლუციის წლებში თითქმის ყველგან გამწვავდა სასურსათო პრობლემა. სიძვირესა და შიმშილს სხვადასხვა მეთოდებით ებრძვიანო დასავლეთ ევროპასა და რუსეთში. „სახელმწიფო იქაც და აქაც ეროდა სასურსათო საქმეში, ზღუდავდა ვაჭრობის სრულ თავისუფლებას. მაგრამ ინგლისსა და გერმანიაში ასეთ შეზღუდვასა და კონტროლს ერთგვარი საზღვარი მოუპოვეს, ჩვენში კი ის გაზადეს განუსაზღვრელი“. მხოლოდ შეზღუდვითა და შევიწროებით, რედაქციის აზრით, სასურსათო პრობლემა ვერ გადაწყდებოდა.¹⁹

მთავრობამ, როგორც ჩანს, სამართლიანად მიიჩნია კრიტიკა და მიიღო ასეთი დადგენილება: 1) გამოცხადდეს საქართველოს საზღვრებში პურეულით თავისუფალი ვაჭრობა; 2) უცხოეთიდან ხორბლისა და ფქვილის შემოტანა განთავისუფლდეს საბაჟო გამოსაღებისაგან; 3) ყველა სასურსათო კომიტეტი დღეიდან ცხადდება გაუქმებულად; 4) დაევალოს შინაგან საქმეთა და სასურსათო საქმის მინისტრებს აწარმოონ ბრძოლა სურსათის გადამალვისა და სპეკულაციის წინააღმდეგ.²⁰

ომისა და სამეურნეო კავშირების დარღვევის პირობებში დადგენილებას ბევრი არაფერი შეუცვლია. სურსათის შემოტანა რუსეთიდან და დასავლეთ ევროპიდან, მიზერულ ფარგლებს არ გაცილებია. პურეულის ადგილობრივი მოსავალი კი მოსახლეობის მოთხოვნილებას ვერ ფარავდა.

ხელისუფლების წინაშე თავიდანვე აქტიურად დაისვა ფრიად გამწვავებული აგრარული საკითხის გადაწყვეტის პრობლემა. ჯერ კიდევ 1917 წლის 16 დეკემბერს ამიერკავკასიის კომისარიატმა, მართალია, გამოსცა დეკრეტი მიწის შესახებ, მაგრამ იგი მხოლოდ ზოგად დებულებებს შეიცავდა, არ ამოქმედებულა და, ბუნებრივია, გლეხობა ვერ დააკმაყოფილა. ქვეყანა აგრარული რევოლუციის ალში იყო გახვეული, როცა შეიკრიბა ამიერკავკასიის სეიმი. პარლამენტში წარმოდგენილმა თითქმის ყველა პარტიამ საჭიროდ მიიჩნია მეტისმეტად დუნედ დაწყებული აგრარული რეფორმის დაჩქარებული გატარება. 1918 წლის 7 მარტს სეიმმა დაამტკიცა აგრარული კანონი, რომელიც განსაზღვრავდა მიწათმფლობელობის უმაღლეს ნორმას (სხვადასხვა ზონისა და ტიპის მურნეობებისათვის 7,15,40 ჰექტარის მოცულობით), რომლის ზევით ყველას უნდა ჩამორთმეოდა მიწა. მისი ნაკლი ის იყო, რომ არ აწესებდა უმიწაწყლო გლეხებისათვის გადასაცემი ნაკვეთების ოდენობას. თანაც მთავრობა კვლავ აგვიანებდა აგრარული რეფორმის ბოლომდე მიყვანას. ამან კი, როგორც მიწათმოქმედების მინისტრი ნ. ხომერიკი წერდა, გლეხობის მოთმინების ფიალა აავსო. მან საკუთარი ძალით გადაწყვიტა აგრარული საკითხი, რევოლუციური გზით მიითვისა ის, რაც კანონისაგან არ მიეცა. საქართველოს ყველა ძირითად რაიონებში გლეხებმა თითქმის მთლიანად ჩამოართვეს მემამულეებს მიწები და თავის შეხედულებებისამებრ გაინაწილეს.

დამოუკიდებლობის დეკლარაციის გამოქვეყნების შემდეგ ჩამოყალიბებულმა საქართველოს ხელისუფლებამ დააჩქარა საადგილმამულო კანონის რეალიზაცია; ეროვნული სახელმწიფოს საკუთრებად გამოაცხადა რუსეთის სახაზინო და საუფლისწულო მიწები, ტყეები. გარდა ამის ჩატარდა მსხვილი კერძო მამულების კონფისკაცია. ტყეებისა და ალპიური საძოვრების გარდა, სახელმწიფო საადგილმამულო ფონდში გადავიდა 621 ათასი ჰა სახნავ-სათესი და სხვა კულტურული მიწა. ეს ფონდი გამგებლობაში გადასცეს საადგილმამულო კომიტეტებს, რომელთაგანაც გლეხებს იჯარით უნდა აეღოთ თავისთვის საჭირო ნაკვეთები.

ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ თავიდანვე დაიწუნა სოციალ-დემოკრატიის აგრარული პროგრამა, ცოტა მოგვიანებით საადგილმამულო რეფორმის მიმართულება. იგი ცდილობდა დაერწმუნებია მთავრობა, რომ ესოდენ მნიშვნელოვანი საკითხის ამგვარი გადაწყვეტა არ პასუხობდა არც სახელმწიფოსა და არც გლეხობის ინტერესებს „გლეხის გონება და სურვილი – წერდა „საქართველოს“ რედაქცია – მესაკუთრეობისაკენ არის მიდრეკილი. ეს ასეც უნდა იყოს. სხვა მხრივ ჩვენი ჩამორჩენილი მეურნეობის წინ წაწევა შეუძლებელი გახდება“. იქვე რედაქცია აღნიშნავს, რომ გლეხობას ფული აქვს, მიწების საკუთრებად შესყიდვა შეუძლია, მაგრამ ამის უფლებას არ აძლევენო. მთავრობამ თავის პოლიტიკა უნდა შეცვალოს, გლეხობის მისწრაფება აუცილებლად უნდა დააკმაყოფილოსო.²¹

ამ წინადადებას კიდევ უფრო დამაჯერებლად ასაბუთებდა ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქცია პარლამენტის სხდომებზე. მალე მთავრობამ გაიზიარა ეროვნულ-დემოკრატიის თვალსაზრისი. თვით მიწათმოქმედების მინისტრმა აღნიშნა – ჩვენი პროგრამა, მართალია, მიწის მუნიციპალიზაციას ითვალისწინებდა, მაგრამ თუ მუნიციპალიზაციას დიდი დაბრკოლება გადაელობებოდა, იმისათვისაც მზად ვიყავით, რომ მხარი დაგვეჭირაო მიწების საკუთრებად გადაცემისათვის.

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია დიდი სიამოვნებით შეხვდა სოციალ-დემოკრატიის საადგილმამულო პროგრამის ასეთ მეტამორფოზს. გაზ. „საქართველოს“ კორესპონდენტი წერდა – მართალია, ცოტა დაგვიანდა, მაგრამ „ეხლა მაინც დაუყოვნებლივ უნდა იქნეს შეტანილი ეროვნულ საბჭოში კანონპროექტი მიწის შესახებ, დაჩქარებით უნდა მიეყიდოს გლეხობას ჩამორთმეული მიწები, უნდა შემუშავდეს შემამულებთაგან მიწის ჩამორთმევის წესი, რომ არ დავარდვიოთ კულტურული მეურნეობა და არ შევაფერხოთ სოფლის მეურნეობის განვითარება“.²²

აგრარული რეფორმის აღნიშნული მიმართულებით შეცვლას წინააღმდეგობას უწევდნენ სოციალისტ-რევოლუციონერები და სოციალისტ-ფედერალისტები. ისინი კვლავ თავგამოდებით იცავდნენ მიწის სოციალიზაციის პროგრამას. საქართველოს პარლამენტის საადგილმამულო პოლიტიკაში მხოლოდ 1919 წლის დამდეგს მოხდა არსებითი გარდატეხა. 28 იანვარს დამტკიცდა ახალი აგრარული კანონი, რომელიც ავსებდა და აგრძელებდა ადრე მიღებულ კანონებს. გლეხების საკუთრებად გამოცხადდა მათი სანადელო მიწები

დაწესებული ნორმის ფარგლებში. ამასთან ერთად 28 იანვრის კანონი ითვალისწინებდა უმიწაწყლო და მცირემიწიან გლეხებსზე შემამულებთან ჩამორთმეული მიწების გაყიდვას.

მთავრობის მიერ აღებული ასეთი გეზი, აგრარული რეფორმის ახალი მიმართულებაც ვერ ასცდა ორმხრივ კრიტიკას. სოციალისტ-ფედერალისტური და სოციალისტ-რევოლუციური ფრაქციები მმართველ პარტიას ბრალად სდებდნენ კერძო საკუთრების ხელუხლებლად დატოვებასა და ამდენად სოციალიზმის პრინციპების დალატს. ეროვნულ-დემოკრატებს კი ის არ მოსწონდთ, რომ მთავრობა უსასყიდლოდ ართმევდა შემამულებებს მიწებს და თავის აგრარული პოლიტიკით მსხვილ რაციონალურ მეურნეობებს ანადგურებდა, რითაც ზიანს აყენებდა სახელმწიფოს. ასეთი პოზიციის დაკავების გამო ეროვნულ-დემოკრატებს შემამულებების იდეოლოგთა იარლიყი მიაკერეს. მემარცხენე კრიტიკოსთა მისამართით რ. ინგილო აცხადებდა, რომ ასეთ ბრალდებას არ უნდა გვიყენებდნენ, რადგან ჩვენი პარტიაც ემხრობა მსხვილი შემამულებებისაგან მიწების ჩამორთმევას და შეღავათიან ფასებში გლეხებზე გაყიდვას. „სახელმწიფოს მიერ მიწების კანონიერი გზით ჩამორთმევას ჩვენ ვემხრობით, მაგრამ მტაცებლობისა და ყაჩაღობის დაკანონება ანარქიულ აქტად მიგვაჩნიაო“. მისი თანაპარტიელი ტიტე მარგველაშვილის აზრით, მამულები მხოლოდ იმათ უნდა ჩამორთმეოდა ვინც მეურნეობას თვით არ ეწეოდა და სხვასაც ხელს უშლიდა. რაციონალურ, მაღალრენტაბელურ მეურნეობათა შემქმნელებს მიწა კი არ უნდა ჩამოკლებოდა, შესაძლებლობის ფარგლებში კიდევ უნდა მოემატებინათ. „მიწა ეკუთვნის არა მარტო იმას, ვისაც მისი მოთხოვნა შეუძლია (ლაპარაკია გლეხებზე ა.ბ.), არამედ მიწა უნდა ეკუთვნოდეს იმასაც, ვისაც მისი გაკულტურება შეუძლია. წინააღმდეგ შემთხვევაში სოფლის მეურნეობას გაველურება ელის“. ტ. მარგველაშვილი ურჩევდა მთავრობას მიწა არ ჩამოერთმია იმ შემამულებებისათვის, რომლებმაც დიდი ხარჯი გასწიეს, მაღალკულტურული მეურნეობები შექმნეს. თუ მაინცდამაინც ნორმა დაწესდა, ის საკმაოდ მაღალი უნდა იქნეს. არც იმას უნდა მოვერიდოთ, რომ ნორმა გავაორმაგოთ, გავასამკვეცოთ. ზოგიერთ შემთხვევაში ნორმის გაათმაგებისაც კი არ უნდა შეგვეშინდესო. ასეთი აგრარულ-სამეურნეო პოლიტიკა, მარგველაშვილის აზრით, ხელს შეუწყობდა არა მარტო მსხვილი კერძო (ერთპიროვნული) მეურნეობების აღმავლობას, არამედ სტიმულს მისცემდა აქციონერული

საზოგადოებებისა და საწარმოო კოოპერატივების გამრავლებას, რაც აგრეთვე მიწათმოქმედების კულტურის ამაღლების პირობა არასდროს

მმართველი პარტია, მართალია, ბევრ შემთხვევაში ეთანხმებოდა მემარცხენეთა თვალსაზრისს, მაგრამ მის აგრარულ-სამეურნეო პოლიტიკაზე მეტ გავლენას ახდენდა მარჯვნიდან კრიტიკა, ბურჟუაზიული ოპოზიციის აქტიურობა.

ასეთ პირობებში მთავრობის საადგილმამულო პოლიტიკა არ შეიძლებოდა მთლად თანამიმდევრული ყოფილიყო, იგი კომპრომისულ ხასიათს ატარებდა. მიწის მნიშვნელოვანი ნაწილი სახელმწიფო საკუთრებად გამოცხადდა. საკმაოდ ფართო ასპარეზი დარჩა კერძო საკუთრებასა და ერთპიროვნულ მეურნეობას. მთავრობას არც მუნიციპალიზაციის პროგრამაზე აუღია მთლიანად ხელი, მეტ-ნაკლები მიწის ნაკვეთები დაისაკუთრეს საეროებო და საქალაქო თვითმმართველობებმა, საზოგადოებრივმა ორგანიზაციებმა. კონფისკაციაქმნილ მსხვილ რაციონალურად გამართულ მამულების ბაზაზე მთავრობამ შექმნა ეროვნული (სახელმწიფო) მეურნეობები. სახელმწიფო მეურნეობებად გარდაიქმნა, სახელდობრ, საუფლისწულო უწყების მამულები (წინანდელი, მუკუზანი, ნაფარეული, მუხრანი, გიაურარხი, ყარაყალა, ვაჭვევი, ჩაქვი), დიდი მთავრის ალექსანდრე რომანოვის ბორჯომის მამული, მისივე მეურნეობები აფხაზეთში — „სინოპი“ და „დიოსკურია“, ფრიდანოვის მამულები მანავსა და სკრაში, მანთაშევისა და არამიანციის მამულები ქვემო ქართლში, ანანოვის მეურნეობა ვარციხეში, სმეცკოისა და იგუშნოვის მამულები სოხუმის ოლქში.

საკმაოდ ბევრი კაპიტალისტური მეურნეობა არსებითად ხელუხლებელი დარჩა. მართალია, ამ მეურნეობათა მფლობელებს ჩამოართვეს ნორმაზე მეტი მიწა, მაგრამ ეს ჩამორთმეული სავარგულები გლეხებზე კი არ გაანაწილეს, არამედ დატოვეს დაზარალებულ პირთა, წინანდელ მესაკუთრეთა იჯარაში. საიჯარო ქირა შედარებით მცირე იყო. ამიტომ თითქმის ყველა მიწათმფლობელი ცდილობდა ნორმის გარდამეტი მიწა საიჯარო ხელშეკრულების საფუძველზე თავის მეურნეობის ფარგალში დაეტოვებინა. ცნობილმა კაპიტალისტმა კუჩენბახმა თავის ყოფილი კერძო მიწები იჯარის საფუძველზე მიიღო და 1918-1920 წლებშიც აგრძელებდა მეურნეობას. საიჯარო ხელშეკრულებათა საფუძველზე მიწების შენარჩუნება და მეურნეობის დიდი მასშტაბით გაგრძელება მოახერხეს მეძროხეობის ფერმებისა

და შვეიცარული ყველის ქარხნების სხვა მეპატრონეებმაც. ამავ
 გზით მიწები შეინარჩუნეს პ. სარაჯიშვილმა, პ. წულუკიძემ,
 სულხანიშვილებმა, დემენტიევმა, მულინმა და სხვ. მემამულეებმა.²⁴

და მაინც აგრარული რეფორმის გატარების შედეგად მსხვილი
 ლატიფუნდიები მოისპო, მიწები შედარებით თანაბრად განაწილდა
 მესაკუთრეთა შორის. საკუთრების დაწვრილეროთულება მიწის ყიდვა-
 გაყიდვის აკრძალვის პირობებში, ვერ უზრუნველყოფდა კაპიტალისტური
 მეურნეობის კონცენტრაციას. ამიტომ საქართველოს რესპუბლიკის
 ხელისუფლების წინააღმდეგ აღმოცენდა ბურჟუაზიული ოპოზიცია.
 ი. ანდრონიკაშვილი მოითხოვდა მიწის ყიდვა-გაყიდვის დაშვებას და
 ისეთი კანონების დამტკიცებას, რომელნიც შექმნიდნენ პირობებს კერძო
 ინიციატივის განვითარების, კაპიტალისტური მეურნეობების
 გამსხვილებისათვის.

მსხვილი მამულების კონფისკაციამ და მიწის ყიდვა-გაყიდვის
 აკრძალვამ კიდევ უფრო დიდი უკმაყოფილება ბანკირებში გამოიწვია.
 თავადაზნაურთა მიწების დიდი ნაწილი დაგირავებული იყო ბანკებში
 და მამულების კონფისკაციის გამო, ბანკირები ყოველწლიურ
 შემოსავალს, სესხის პროცენტს კარგავდნენ და თავნის დაკარგვის
 საფრთხის ქვეშ იმყოფებოდნენ. ბანკები ილაშქრებდნენ აგრარული
 რეფორმის წინააღმდეგ, მოითხოვდნენ ზარალის რაიმე ფორმით
 კომპენსაციას. მთავრობას უარი არ უთქვამს ბანკირთა პრეტენზიებზე,
 მაგრამ ფაქტიურად მას არ შეეძლო საკრედიტო დაწესებულებათა
 მოთხოვნების დაკმაყოფილება.

ამგვარად, 1919 წელს გატარებული აგრარული რეფორმა
 ბურჟუაზიული და იმავდროულად დემოკრატიულიც იყო. მან მოახდინა
 მსხვილი თავადაზნაურული მიწათმფლობელობის, ბატონყმობის
 ნაშთების ამ ეკონომიური საფუძვლის ლიკვიდაცია. მემამულეებისათვის
 ნორმად დატოვებული 7-15 და 40 დეს. მიწა უკვე აღარ იყო
 საკმარისი გლეხობის ნახევრად ბატონყმური ექსპლოატაციის
 გაგრძელებისათვის. სამაგიეროდ რეფორმამ ხელსაყრელი პირობები
 შექმნა თავისუფალ შრომაზე დამყარებული გლეხური, ფერმერული,
 კოოპერაციული და სახელმწიფო მეურნეობის განვითარებისათვის.

X X X

საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობას, მართალია, ქართველები
 შეადგენდნენ, მაგრამ მის ტერიტორიაზე მეტნაკლები რაოდენობით

ცხოვრობდნენ აფხაზები, ოსები, სომხები, აზერბაიჯანელები, რუსები და სხვა ერთა წარმომადგენლები. მათ შორის ყოველთვის თანხმობა და მეგობრობა როდი იყო. არცთუ იშვიათად კონფლიქტებიც ხდებოდა. საქართველოს ხელისუფლება, ბუნებრივია, ცდილობდა შიგა ეროვნულ ურთიერთობათა დარეგულირებას, მის ნორმალურ ჩარჩოებში ჩაყენებას.

1917 წლის ნოემბერში ადგილობრივი ორგანიზაციების ინიციატივით სოხუმში ჩატარდა ყრილობა, რომელმაც აირჩია აფხაზეთის ეროვნული საბჭო. 1918 წლის 9 თებერვალს ამ საბჭოს წარმომადგენლები (ა. შერვაშიძე, მ. ემხვარი, ნ. მარღანია, ნ. ჩხოტუა, მ. ცაგურია) თბილისში შეხვდნენ საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასკომის წევრებს (ა. ჩხენკელი, კ. მესხი, გ. გვაზავა, პ. საყვარელიძე). განიხილეს აფხაზთა და ქართველთა ურთიერთობის საკითხი. აფხაზთა წარმომადგენლებმა განაცხადეს, რომ სურვილი აქვთ შექმნან დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი ერთეული და საქართველოსთან დაამყარონ კეთილმეზობლური ურთიერთობა თანასწორუფლებიანობის საფუძველზე. საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრებმა, რა თქმა უნდა, მხარი არ დაუჭირეს აფხაზთა ლიდერების სეპარატისტულ მისწრაფებას, განაცხადეს, ბუნებრივი და მიზანშეწონილია, რომ აფხაზეთი დარჩეს საქართველოს შემადგენლობაში ავტონომიური ერთეულის სტატუსით. ბოლოსდაბოლოს აფხაზთა წარმომადგენლებმა მიიღეს საქართველოს ეროვნული საბჭოს წინადადება. მხარეები შეთანხმდნენ, ერთად ეზრუნათ იმისათვის, რომ აფხაზეთს დაბრუნებოდა გაგრის რაიონი, რომელიც მეფის მთავრობამ 1904 წელს ჩამოაჭრა სოხუმის ოლქს და სოჭის ოკრუგს მიუერთა.²⁵

აფხაზეთში მომუშავე ბოლშევიკებმა ზემოაღნიშნული შეთანხმება ფაქტიურად ჩამალეს. მათ შექმნეს სამხედრო-რევოლუციური კომიტეტი, წითელი რაზმი, დაეუფლნენ სოხუმს და საბჭოთა ხელისუფლება გამოაცხადეს. აფხაზეთის რეკომის ხელმძღვანელებმა კონტაქტები დაამყარეს საბჭოთა რუსეთთან, ყუბანის რესპუბლიკასთან, მოითხოვეს არა არტო მორალურ-პოლიტიკური, არამედ სამხედრო დახმარებაც. აფხაზეთში შემოვიდა ყუბანელ კაზაკთა 2 ათასიანი რაზმი, რომელმაც დაამარცხა გუდაუთასთან მდგარი საქართველოს გვარდიის მცირე შენაერთი და სოხუმი დაიკავა. ამასობაში ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკა დაიშალა. ახლად შექმნილი საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობამ აფხაზეთში ჯარის შედარებით მსხვილი ნაწილები გაგზავნა. თან სცადა კონფლიქტის მშვიდობიანი მოლაპარაკებით მოგვარება.

1918 წლის 8 ივნისს საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობამ აფხაზეთის წარმომადგენლებთან ასეთი ხელშეკრულება გააფორმა:

- 1) საქართველოს დროებით მთავრობასთან მოწვეული იქნება აფხაზეთის წარმომადგენელი, აფხაზეთის საქმეთა მინისტრი;
- 2) აფხაზეთის შინაგანი მმართველობა (თვითმმართველობა) ეკუთვნის აფხაზეთის სახალხო საბჭოს;
- 3) აფხაზეთის მართვა-გამგეობისათვის საჭირო თანხა კრედიტების სახით გაიცემა საქართველოს მთავრობის მიერ და დაინარჯება აფხაზეთის სახალხო საბჭოს შეხედულების მიხედვით;
- 4) რევოლუციური წესრიგის დამყარებისა და ხელისუფლების განმტკიცების მიზნით აფხაზეთში გაიგზავნება საქართველოს სახალხო გვარდიის ნაწილები;
- 5) აფხაზეთში ჩამოყალიბდება ინტერნაციონალური რაზმი, რომელიც იქნება აფხაზეთის სახალხო საბჭოს განკარგულებაში;
- 6) აფხაზეთში სოციალურ რეფორმებს გაატარებს აფხაზეთის სახალხო საბჭო საქართველოს რესპუბლიკის კანონმდებლობის საფუძველზე, მაგრამ ადგილობრივ თავისებურებათა გათვალისწინებით;
- 7) აფხაზეთის სახალხო ყრილობა მოწვეული იქნება რაც შეიძლება მალე. იგი განსაზღვრავს აფხაზეთის სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი წყობილების ფორმებს.²⁶

საქართველოს მთავრობა, როგორც ვხედავთ, სცნობდა აფხაზეთში შექმნილ ადგილობრივი მმართველობის ორგანოს, მზად იყო მიეცა ამ კუთხის მოსახლეობისათვის ავტონომია. მაგრამ აფხაზეთის სახალხო საბჭოს ლიდერებმა და სხვა სეპარატისტებმა მეტი მოინდომეს. მათ მიზნად დაისახეს თავის უფლება-კომპეტენციის კიდევ უფრო გაფართოება, თითქმის სრული დამოუკიდებლობის მოპოვება. კონფლიქტი მშვიდობიანი მოლაპარაკებით ვერ აღმოიფხვრა, საომარი ოპერაციები გაჩაღდა.

საქართველოს სახალხო გვარდია შეტევაზე გადავიდა. წითელარმიელებმა მარცხი განიცადეს. დატოვეს სოხუმი. 22 ივნისს ქართველთა რაზმებმა გაანთავისუფლეს გუდაუთა და გაგრა, 2 ივლისს აიღეს ადლერი, 6 ივლისს სოჭი, 26 ივლისს – ტუაფსე. ამ დიდმა და მოულოდნელმა სამხედრო წარმატებამ საქართველოს მთავრობა თითქოს შეაშფოთა. ნ. ჟორდანიამ გარეშე სახელმწიფოთა საყურადღებოდ გააკეთა განცხადება, რომ ტერიტორიების შემომატება ჩვენს გეგმაში არ შედის, ჩვენი ჯარი ტუაფსემდე საქართველოს დაცვის, მისი მთლიანობის შენარჩუნების, ბოლშევიკური საფრთხის თავიდან აცილების საჭიროებამ მიიყვანაო.

საქართველოს ჯარისა და გვარდიის ეს ბრწყინვალე გამარჯვება სათანადოდ ვერ აისახა ქართულ პრესაში, დოკუმენტურ მასალებში. მხოლოდ 1918 წლის 4 ოქტომბერს გამოქვეყნდა გაზ. „საქართველოში“ მცირე ცნობა სათაურით – „შავი ზღვის პირის ჩვენი ჯარის ბრწყინვალე გამარჯვების ამბავი“. ნიკო თავდგირიძის ამ კორესპონდენციით გაიგო ქართველმა მკითხველმა გენერალ მაზნიაშვილის რაზმების გმირობა, მათი საარაკო ლაშქრობა გაგრიდან ტუაფსემდე. „სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს – წერს ავტორი, – რომ ამ ჯარმა გენერალ მაზნიაშვილის მთავარსარდლობით და ჩვენი მამაცი ოფიცრების ჭკადუას, დონდუას, იაშვილის, გოგიტიძის, დოლიძის, ანთაძის გაბედულების მეოხებით ჩვენს ხალხს აღუდგინა სამხედრო საქმეში ძველებური სწორუპოვრობის სახელი“. ნ. თავდგირიძეს განსაკუთრებით შთამბეჭდავად მიუჩნევია ტუაფსედან 24 კმ-ზე მოპოვებული გამარჯვება, სადაც ქართველთა რაზმმა ააფეთქა ჯავშნიანი მატარებელი და დაიფრინა მტრის 4 ათასიანი ჯარი. კორესპონდენტი სინანულს გამოთქვამს იმის გამო, რომ საქართველომ და მისმა მთავრობამ სათანადოდ ვერ დააფასა ყუბანის ველზე გაჭრილი რაზმის გმირობა, პატივი არ მიაგო ჩვენს სასახლო რაინდებს, რომელთა ვაჟკაცობა და საზრიანობა არა მარტო საქართველოს ისტორიაში, არამედ მსოფლიო ისტორიაში ჩაიწერებაო.²⁷

გენერალ მაზნიაშვილის რაზმის გმირობის ამბავი მსოფლიო ისტორიაში არავის ჩაუწერია, მაგრამ ამ გამარჯვებამ განამტკიცა საქართველოს პოზიციები რეგიონში.

საქართველოს მთავრობას იარაღით დამყარებული მშვიდობა და წესრიგი არ აკმაყოფილებდა. 1918 წლის 3 სექტემბერს მან მოისმინა აფხაზეთის საქმეთა მინისტრის მოხსენება და დაადგინა: გაიგზავნოს აფხაზეთში განსაკუთრებული კომისია და მას დაევალოს: 1) გამოიძიოს აფხაზეთის სახალხო საბჭოს წარმომადგენლებთან ერთად საქართველოს ჯარის მოქმედებით გამოწვეული საჩივრების ნამდვილი საფუძველი; 2) გამოარკვიოს ჩვენი რაზმების მიერ მოსახლეობისათვის მიყენებული ზარალის ოდენობა; 3) ეს დადგენილება დაუყონებლივ ეცნობოს აფხაზეთის სახალხო საბჭოს.

სათანადო მასალის მიღების შემდეგ საქართველოს მთავრობამ გამოაქვეყნა შემდეგი შინაარსის ინფორმაცია: ჩვენთვის ცნობილი გახდა, რომ აფხაზეთის სახალხო საბჭოს წევრთა ერთი ნაწილი (ძირითადად მემამულეთა წრიდან) დაადგა რა აფხაზეთის მოსახლეობის,

მისი საბჭოს დალატის გზას, თითქმის ყოველთვის ცდილობდა უცხო
ძალის ჩარევით (თურქები, ალექსეევის არმია) შეეცვალა ვიბარება
აფხაზეთში. ამ ჯგუფის თავხედობა ბოლო დროს იქამდე მივიდა, რომ
ოკრუგის კომისრის მარლანიასა და აფხაზეთის საქმეთა მინისტრის
პოლკოვნიკ ჩხოუტუას მეთაურობით მიზნად დაისახეს პოლიტიკური
გადატრიალების განხორციელება. მათ მოახდინეს ადგილობრივი
შეიარაღებული ძალების მობილიზაცია, ალყაში მოაქციეს და თავის
გავლენს დაუქვემდებარეს აფხაზეთის სახალხო საბჭო. ბუნებრივია,
აფხაზეთის სახალხო საბჭომ დაკარგა ხალხის სასარგებლო
საქმიანობის შესაძლებლობა. ამიტომ და აგრეთვე იმის გამო, რომ
სახალხო საბჭო არ ყოფილა არჩეული დემოკრატიული წესით და
არ გამოხატავდა ხალხის უმრავლესობის ინტერესებს, საქართველოს
რესპუბლიკის მთავრობამ 1918 წლის 10 ოქტომბერს დაადგინა: 1)
ამჟამინდელი შემადგენლობის აფხაზეთის სახალხო საბჭო გამოცხადდეს
დაშლილად. დაინიშნოს მისი ახალი არჩევნები საყოველთაო საარჩევნო
უფლების საფუძველზე; 2) არჩევნების ჩასატარებლად შეიქმნას
ცენტრალური საარჩევნო კომისია – ვარლამ შერვაშიძის, ისიდორე
რამიშვილის, ვასილ გურჯუას, ექიმ ფაშალიშვილისა და გიორგი
შერვაშიძის შემადგენლობით. კომისიას მიეცეს უფლება, თვით აირჩიოს
თავმჯდომარე, და კოპტაციის წესით მის შემადგენლობაში სხვებიც
შეიყვანოს; 3) არჩევნებამდე, დროებით, სოხუმის ოკრუგის უფროსად
დაინიშნოს ბენიამინ ჩხიკვიშვილი, რომელსაც დაექვემდებარება ყველა
სამთავრობო დაწესებულება; 4) აფხაზეთის სახალხო საბჭოს დაშლის
გამო, აფხაზეთის საქმეთა მინისტრს ჩხოტუას რწმუნება შეუწყდეს.
ეს ფუნქცია დროებით დაეკისროს განათლების საქმეთა მინისტრს;
5) აფხაზეთის სახალხო საბჭოს ქონების დაცვა და შემდეგ მისი
ახალი შემადგენლობისათვის გადაცემა დაევალოს ცენტრალურ
საარჩევნო კომისიას.²⁸

მხოლოდ 1919 წლის გაზაფხულზე მოხერხდა ახალი არჩევნების
ჩატარება, მოქმედება დაიწყო აფხაზეთის სახალხო საბჭოს ახალმა
შემადგენლობამ. მალე მან შეიმუშავა „აფხაზეთის ავტონომიის აქტი“.
იქ ნათქვამი იყო: 1) აფხაზეთი შედის საქართველოს დემოკრატიული
რესპუბლიკის შემადგენლობაში ავტონომიური ერთეულის სახით; 2)
ავტონომიური აფხაზეთის კონსტიტუციის შესადგენად, ცენტრსა და
ავტონომიას შორის ურთიერთობის რეგულირებისათვის იქმნება
შერეული კომისია, მის მიერ შედგენილი კონსტიტუცია შევა

საქართველოს კონსტიტუციაში როგორც მისი ნაწილი. საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ 1919 წლის 21 მარტს დაამტკიცა ეს აქტი და ამდენად თითქოს დამთავრდა აფხაზეთის ავტონომიის ჩამოყალიბების პროცესი. მაგრამ საერთოდ საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებასა და აფხაზეთის ავტონომიის მართვა-გამგეობის ორგანოებს შორის უფლება-კომპეტენციის გამიჯვნის პრობლემა საკმაოდ ძნელი გადასაწყვეტი აღმოჩნდა.

1918 წლის გაზაფხულზე მდ. ლიახვის ზემო ნაწილში აგრარული მოძრაობა დაიწყო, რომელსაც ბოლშევიკებმა პოლიტიკური მიმართულება მისცეს, საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ წარმართეს.

ოსმა აჯანყებულებმა აიღეს ცხინვალი და საბჭოთა ხელისუფლება გამოაცხადეს. კონფლიქტის ზონაში რესპუბლიკის მთავრობამ ჯარი გაგზავნა. კონიაშვილისა და ჯუღელის რაზმებმა ცხარე ბრძოლის შემდეგ ცხინვალი აიღეს. მაგრამ ოსთა ანტიქართული მოძრაობა სხვადასხვა ფორმით კიდევ კარგა ხანს გრძელდებოდა.

ოსთა აჯანყების, საერთოდ პროსაბჭოური და სეპარატისტული მოძრაობის მიმართ თავისი აზრი ოპოზიციურმა პარტიებმაც გამოთქვეს. ეროვნულ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ მთავრობას სისუსტე, გაუბედაობა უკიჟინა, საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევის მსურველთა მიმართ უფრო მკაცრი ზომების მიღება მოსთხოვა. გ. ქიქოძე წერდა: „ჩვენ არ ვიცით სად გადაწყდება ოსების საკითხი — პარლამენტში თუ ბრძოლის ველზე. ყოველ შემთხვევაში, უეჭველია, რომ ეს საკითხი საქართველოს შინაური საქმეა. ჩვენი სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი მთელს ჩვენ ისტორიულ ტერიტორიაზე ვრცელდება. ჯავის ხეობის ოსები ისევე შედიან ამ ტერიტორიაში, როგორც სოხუმის ოლქის აფხაზები, ბორჩალოს მაზრის თათრები და ზაქათალის ოლქის ჭარელ-დახურელები. სრულიად საქართველოს დამფუძნებელი კრების საქმეა, თუ რა უფლებები მიენიჭება ყველა ამ პატარა თემებს საზოგადო სამოქალაქო უფლებებს გარდა, კერძოდ ჯავის ხეობის ოსებს აქეთ თავის ენა, მაგრამ არ აქეთ ლიტერატურა. ამიტომ შეუძლებელია ოსურ კულტურულ და ტერიტორიულ ავტონომიაზე ლაპარაკი“. გ. ქიქოძე იქვე აღნიშნავს, რომ საქართველოსაგან ჩამოცილების ტენდენციას ოსთა მხოლოდ მცირე ნაწილი ამჟღავნებდა. ამდენად, წერდა იგი, ჯაველი ბოლშევიკები და სოციალისტ-რევოლუციონერები შეგნებულად თუ შეუგნებლად რუსეთის იმპერიალიზმის საქმეს აკეთებენ. ამიტომ მათ მოქმედებას

ის გამართლებაც კი არ აქვს, რომელსაც უანგარიშო პატრიოტიზმი იძლევა.²⁹

ბოლშევიკები ქართველ გლეხთა შორისაც ეწეოდნენ აგიტაციას, ძირგამომთხრელ საქმიანობას. მათ შესძლეს საქართველოს ეროვნული მთავრობის საწინააღმდეგო აჯანყებათა პროვოცირება. ანტისამთავრობო მოძრაობის გაფართოებას ცდილობდნენ აგრეთვე რუსთა ეროვნული საბჭოს ლიდერები და რუსი ოფიცრები, რომელნიც დიდი რაოდენობით რჩებოდნენ საქართველოში.

1918 წლის ივნის-ივლისში მთავრობის საწინააღმდეგო გამოსვლები დაიწყო არაგვის ხეობაში. ბოლშევიკებმა და გაბოლშევიკებულმა ელემენტებმა შესძლეს დუშეთის დაკავება. მათ დასახმარებლად ვლადიკავკაზიდან წამოვიდა საშა გეგეჭკორი საკმაოდ დიდი რაზმით. ამ მოვლენებთან დაკავშირებით 1918 წლის 2 ივლისს დავით ვაჩნაძემ შეკითხვა შეიტანა პარლამენტში. აღნიშნა, რომ „რუსული სამხედრო შტაბები, თავის მრავალრიცხოვანი გენერლებითა და ოფიცრებით, საქართველოს თავისუფლების სამტრო ბანაკად გადაიქცა“. პირველყოვლისა ისინი მიმართავენო პროვოკაციებს, იწვევენ კონფლიქტებს. მიმაჩნია, რომ რუსი სამხედროები მონაწილეობდნენ სამხედრო გზაზე მომხდარ ამბოხებაში – „როდის გასწმენდს მთავრობა თბილისსა და მთელ საქართველოს ამ მანე რუსი სამხედრო პირებისაგან“. დ. ვაჩნაძე მოითხოვდა: 1) ეხლავე მიეცეს წინადადება რუსული გენერალური შტაბის ოფიცრებს დაუყოვნებლივ დატოვონ საქართველო; 2) მთავრობამ განაცხადოს, რომ ვინც ნებით არ წავა, ძალით გაისტუმრებენ რუსეთში; 3) მთავრობამ აუკრძალოს რუს ოფიცრებს სამხედრო ფორმის ტარება საქართველოს ფარგლებში.^{29ა}

რუსი სამხედროებისაგან საქართველოს გაწმენდა დაგვიანდა. სამაგიეროდ დუშეთის აჯანყების ლიკვიდაცია სწრაფად განხორციელდა. ქართულმა ჯარმა გაწმინდა სამხედრო გზა მტრული ელემენტებისაგან, საშა გეგეჭკორის რაზმი და სხვა ბოლშევიკები ქედს გადაღმა გადარეკა, საქართველოს საზღვარს გააცილა. 1918 წლის 15 ივლისს ნ. ყორღანიამ ასეთი დეპეშა გაუგზავნა გენერალ კონიაშვილს, ჯუღელსა და დგებუაძეს: „ვულოცავ სახალხო გვარდიას, ფედერალისტთა პარტიზანულ რაზმსა და რეგულარული ჯარის ნაწილებს კავკასიონის ქედის გადალახვას და დემოკრატიის მტრებზე ბრწყინვალე გამარჯვებას. გადაეცით ჩვენს ერთგულ ყაზბეგელებს და სხვა მთიელებს ჩვენი ძმური სალაპი და მილოცვა“.³⁰

1918 წლის 26 მაისის შემდეგ საქართველოს რესპუბლიკასთან მიმართებაში საზღვარგარეთის ქვეყნებად გადაიქცნენ აზერბაიჯანი, სომხეთი, რუსეთის იმპერიის ნანგრევებზე აღმოცენებული სხვა სახელმწიფოები. ზოგ მათგანთან ურთიერთობა საკმაოდ დაძაბული, არაიშვიათად კონფლიქტურიც იყო.

ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის არსებობის დროსვე დაიწყო დავა მასში შემავალ ეროვნულ ერთეულებს შორის ტერიტორიების გამიჯვნასთან დაკავშირებით. საქართველოს სომხეთი ედავებოდა ბორჩალოს მახრის სამხრეთ ნაწილზე, აზერბაიჯანს კი ზაქათალას გამო. აზერბაიჯანი და სომხეთი ერთმანეთს ებრძოდნენ ყარაბაღისა და ზოგი სხვა ტერიტორიის დასაკუთრებისათვის.

სადაო საკითხების გადასაწყვეტად 1918 წლის ოქტომბერ-ნოემბრის მიჯნაზე გაიმართა ამიერკავკასიის საერთაშორისო კონფერენცია. მხარეებმა პირველი რიგის ამოცანად მიიჩნიეს: 1) ამიერკავკასიის სახელმწიფოთა მიერ ურთიერთ იურიდიული ცნობა; 2) ყველა სადაო საკითხის დაინტერესებულ მხარეთა მიერ მშვიდობიანი შეთანხმებით გადაწყვეტა; 3) სოლიდარული, ურთიერთ მხარდამჭერი გამოსვლები მსოფლიო კონგრესებზე იმ მიზნით, რომ მიღწეული ყოფილიყო სამხრეთ კავკასიის დამოუკიდებელი რესპუბლიკების საერთაშორისო აღიარება „დეფაქტო“ და „დე-იურე“ ცნობა.³¹

ამ შეთანხმებას შედეგი არ მოჰყოლია. ამიერკავკასიის სამი სახელმწიფოს ურთიერთობა არა თუ გაუმჯობესდა, გაუარესდა კიდევ და მალე ომში გადაიზარდა.

1918 წლის ოქტომბერ-ნოემბერში სხვადასხვა ფრონტზე დამარცხებულმა გერმანიამ და მისმა მოკავშირეებმა კაპიტულაცია გამოაცხადეს. გამარჯვებული ანტანტის არმიებმა მსოფლიოს მთელ რიგ რაიონებში დაიკავეს გერმანიისა და მის მოკავშირეთა ადგილი. ვაგლენის სფეროების განაწილების დროს ამიერკავკასია, და კერძოდ საქართველოწილად ზედა დიდ ბრიტანეთს.

გერმანიის მარცხი ჩვენმა მეზობელმა სახელმწიფოებმა საქართველოს რესპუბლიკის მარცხად აღიქვეს. მათ მიიჩნიეს, რომ დადგა ხელსაყრელი მომენტი და ყველაფერს აკეთებდნენ საქართველოს ხარჯზე ხელის მოტოობის, მისი ტერიტორიების მითვისებისათვის. სწორედ ამ მომენტს დაუკავშირა არარატის რესპუბლიკამ საქართველოსთან გამოუცხადებელი ომის დაწყება. ამის შემდეგ გააძლიერა დენიკინის რეჟიმმაც საქართველოს წინააღმდეგ შემოტევა.

1918 წლის 30 ოქტომბერს ომში დამარცხებულმა თურქეთმა ინგლის-საფრანგეთთან ხელი მოაწერა მუდროსიის დროებითი ინგლის-საფრანგეთთან ხელი მოაწერა მუდროსიის დროებითი რის შემდეგ დასტოვა ამიერკავკასიის ოკუპირებული ტერიტორიები. როგორც კი თურქთა საჯარისო შენაერთები საქართველოს კუთვნილი ლორეს რაიონიდან გავიდნენ, არარატის რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალები შემოიჭრნენ ამ ტერიტორიაზე. საქართველოს მთავრობამ, ბუნებრივია, მეზობელ სახელმწიფოს პროტესტი გამოუცხადა და სათანადო ოპერაცია განახორციელა საზღვრის აღსადგენად. უკვე ნოემბრის ბოლოს მოხდა ქართველ-სომეხთა პირველი სამხედრო შეტაკებები.

ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ მოსალოდნელ კონფლიქტზე ერთი თვით ადრე გაამახვილა ყურადღება. „საქართველოს“ რედაქცია შემოფოთებული აუწყებდა მკითხველს, რომ თურქები ლორეს რაიონის სომხებისათვის გადაცემას აპირებენო „ბამბაკი და აბოცი ჩვენი სამხრეთის დარიალია, ...ვისაც ხელში აქვს ეს კვანძი, საქართველოს კარბჭე იმისია“. საკვირველია, რატომ დუმსო ჩვენი მთავრობა.³²

როცა ქართველ-სომეხთა ურთიერთობა კიდევ უფრო გამწვავდა გ. ქიქოძე წერდა: „ჩვენ არ გვინდა იარაღის ფლარუნი. საქართველოს მთავრობამაც და პარლამენტმაც საოცარი თავდაჭერილობა გამოიჩინა, მაგრამ ისიც ვიცით, რომ დათმობა და მით უმეტეს სილაჩრე არასოდეს ყოფილა მშვიდობიანობის საწინდარი, ...ლორეს პროვინციას ორგანული ისტორიული, სტრატეგიული და ეკონომიური კავშირი აქვს საქართველოსთან. თუ დღეს ლორე დავთმეთ, ხვალ მთელ ბორჩალოს მოგვთხოვენ. ზეგ ახალციხესა და ახალქალაქსაც დაიჭერენ“. ამ ტერიტორიის მნიშვნელობა კარგად ესმოდათ ჩვენს წინაპრებს და მთელი ძალით იცავდნენ. მისი მნიშვნელობა უნდა ესმოდეს ჩვენს დღევანდელ მთავრობასაც. იმედია ნ. ჟორდანიას და ნ. რამიშვილი „ღირსეულად დაიცავენ ამაყი წინაპრების მიერ დატოვებულ მემკვიდრეობას“.³³

სპ. კელიამ იმთავითვე აღნიშნა, რომ სომხეთის მთავრობის გააქტიურება, მისი აგრესიული ზრახვების გაძლიერება დაკავშირებული იყო საერთაშორისო მდგომარეობაში მომხდარ ცვლილებებთან. „გერმანიის ამჟამად გაძნელებულმა მდგომარეობამ ფრთები შეასხეს საქართველოს დამოუკიდებლობის მტრებს“. ამ მიზეზების ჭეშმარიტება კიდევ უფრო ცხადყო მომდევნო დღეების ამბებმა. გახ. „საქართველოს“ მოწინავეში – „ინგლისი და რუსულ-სომხური იმედები“ ნათქვამია:

„რუსეთისა და სომხეთის ზოგიერთი პასუხიძმებელი პოლიტიკური მოღვაწე დარწმუნებული ყოფილა, რომ გერმანიის დამარცხება საქართველოს დამარცხებას ნიშნავს და ინგლისელების შემოსვლას ან დიდი რუსეთის, ანდა დიდი სომხეთის აღდგენა უნდა მოჰყვეს. ამ დიდი იმედით აიხსნება არარატის რესპუბლიკა რომ უარს აცხადებს სამშვიდობო მოლაპარაკებაზე. როგორც ჩანს, სომხურ-ქართული დავის გადაჭრა არ შეიძლება დიპლომატიური მოლაპარაკებით. საზღვრების საკითხი რკინის მეშვეობით გადაწყდება“.³⁴

საქართველოს მთავრობა კონფლიქტის პირველ ეტაპზე სომხეთის მმართველ წრეს თითქოს ნამუსს სწმენდდა, დაძაბული სიტუაციის შექმნაში უპასუხიძმებლო ავანტიურისტებს ადანაშაულებდა, ტერიტორიული დავის მშვიდობიანი გადაწყვეტის გზას ეძებდა, მაგრამ ამაოდ. 1918 წლის 17 დეკემბერს პარლამენტის სხდომაზე ნ. ჟორდანიამ განაცხადა: „მოქალაქენო! მოხდა ის, რაც არ უნდა მომხდარიყო. იმ დროს, როცა მსოფლიო ომის ხანძარი ჩაქრა, სომხეთის მთავრობა ფარულად ესხმის თავის საქართველოს რესპუბლიკას“. საღი პოლიტიკა, ნ. ჟორდანიას აზრით, მოითხოვდა, რომ სომხეთის მთავრობას, რომელიც აზერბაიჯანს ეომებოდა, საქართველოსთან მაინც შეენარჩუნებია მშვიდობიანი ურთიერთობა. მაგრამ მან მხედველობაში არ მიიღო მდგომარეობის სირთულე და ფაქტიურად ომი გამოვეციცხადა. არარატის რესპუბლიკა ალბათ გარედან ელის დახმარებას. მაგრამ არა მგონია ვინმემ გაამართლოს ჩვენი მეზობლის ავანტიურა და მას შემწეობის ხელი გაუწოდოს“. ამჟამად შექმნილი სიტუაცია მოითხოვს, ამბობდა ნ. ჟორდანიამ, რომ მშვიდობიანი შეთანხმებით განისაზღვროს ამიერკავკასიის ხალხთა უფლებრივი მდგომარეობა, სამართლიანად გაიმიჯნოს მათი ტერიტორიები. მაგრამ რაკი არარატის რესპუბლიკის მთავრობა მშვიდობიან პოლიტიკურ მოლაპარაკებაზე უარს ამბობს, ჩვენ იძულებული ვართ მშვიდობიანობა იარაღით დავამყაროთო.³⁵

პარლამენტი ოვაციით შეხვდა მთავრობის თავმჯდომარის სიტყვას და კონფლიქტის ზონაში უფრო მრავალრიცხოვანი ჯარის გაგზავნა მოითხოვა. საომარი მოქმედების არეალი გაფართოვდა. ქართველთა ჯარმა შეაჩერა სომეხთა შემოტევა. 20 დეკემბერს კი კონტრშეტევაზე გადავიდა, აგრესიული მეზობლებისაგან დაკავებული ტერიტორიის დიდი ნაწილი გაანთავისუფლა. სომხეთის ჯარი სრული მარცხისაგან ფაქტიურად დიდმა ბრიტანეთმა იხსნა. მან იკისრა არბიტრის როლი და კიდევაც დააზავა მხარეები. შეთანხმების თანახმად იქმნებოდა

ნეიტრალური ზონა, ხდებოდა საქართველოსა და სომხეთის შეიარაღებულ ძალთა დაშორიშორება.

ქართველ-სომხთა კონფლიქტში დიდი ბრიტანეთის ჩარევას ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია თავიდანვე ეჭვით შეხვდა. იგი აცხადებდა: „ქართველ ხალხს მკაცრი პრინციპი — „სისხლი სისხლის წილ“ არ ამოძრავებს, იგი სისხლს სამართლიანობისათვის ღვრის. თუ მესამე ძალის ჩარევა და წინადადება საქართველოს ბუნებრივი საზღვრის აღდგენას ითვალისწინებს, მას მადლობას ვუტყვი. სომხეთმა უნდა დატოვოს დაკავებული ტერიტორიები, პრეტენზიები არ უნდა იქონიოს ჯავახეთის მიმართ. იგი იმედს გამოთქვამდა, რომ საქართველოს მთავრობა გამოიჩინდა საზრიანობას, ყველა საშუალებას იხმარდა ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებისათვის.³⁶

ეროვნულ-დემოკრატიები არც მთავრობის კრიტიკას ერიდებოდნენ, განსაკუთრებით მკაცრად ესხმოდნენ თავს საგარეო საქმეთა მინისტრს. ისინი ხალხს აუწყებდნენ: „ჩვენ ე. გეგეჭკორს ვებრძვით არა სომხოფილობისა და ანგლოფილობისათვის, არამედ იმიტომ, რომ მას არა აქვს მტკიცე და გარკვეული პრინციპი. რა თქმა უნდა, მეტად ამაღლებული იდეალია კაცთა შორის მშვიდობიანობისა და სათნოების დამყარება, მაგრამ არ შეიძლება სახელმწიფო მოღვაწემ ეს განწყობილი იდეალი ყოველ კონკრეტულ პირობებში სახელმძღვანელო პრინციპად გაიხადოს. მას რომ არარატის რესპუბლიკის ულტიმატუმში მიეღო, საქართველო თავიდან აიცილებდა დღევანდელ ომს, მაგრამ თვით ამ უკიდურესმა პაციფისტმა, როგორც ჩანს, ნათლად დაინახა, რომ არის მდგომარეობა, როცა ზავს ომი სჯობია. იმაშია ე. გეგეჭკორის მთავარი შეცდომა, რომ მან ეს ჭეშმარიტება ძალიან გვიან შეიგნო“.³⁷

ინგლისელთა არაობიექტური, უსამართლო არბიტრობის გამო მოკრძალებული შენიშვნა ოფიციალურად „ერთობამაც“ გააკეთა, მაგრამ უფრო მკაცრი კრიტიკით ეროვნულ-დემოკრატიული გაზ. „საქართველო“ გამოვიდა. რედაქციამ აღნიშნა, რომ დიდი ბრიტანეთის წინადადება თითქმის არავითარ ანგარიშს არ უწევს თავდასხმის მსხვერპლის ინტერესებს. იგი თავდამსხმელი მხარის დანაშაულებრივ ზვიადობას აქეზებს. წამოყენებული წინადადებები გვაფიქრებინებს, რომ ინგლისი და მასთან ერთად საფრანგეთი ცდილობენ „საქართველოს სასიცოცხლო ინტერესების ხარჯზე თავდამსხმელი სომხეთი დააკმაყოფილონ“.³⁸

1919 წლის 4 იანვარს საქართველოს პარლამენტში მთავრობის მკვეთრი კრიტიკით გამოვიდა სპ. კელია. მისი აზრით, სომხეთთან

ომის დროს მთავრობამ ვერ გამოიჩინა დროული, გადაწყვეტილებები მოქმედების უნარი და დიდი შეცდომები დაუშვა საზავო მოლაპარაკების დროსაც. ფაქტობრივად ჩვენმა ჯარმა გაიმარჯვა, მაგრამ შეთანხმების პირობებით დამარცხებული გამოვედითო. გაფორმებული საზავო ხელშეკრულება გვართმევს სუვერენულ უფლებას ტერიტორიის ერთ ნაწილზე და ამიტომ იგი მიუღებელია. პარლამენტმა არ უნდა მოახდინოს ზავის რატიფიკაცია.³⁹

საქართველოს მთავრობაც კარგად ხედავდა, რომ სამმხრივი შეთანხმება საქართველოს ინტერესებს ზიანს აყენებდა, მაგრამ მან ვერ შესძლო წინ აღდგომოდა ძლევამოსილ ანტანტას, დიდ ბრიტანეთს. 1918 წლის 24 დეკემბერს საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრი ინგლისის სამხედრო მისიას სწერდა: თქვენი მომართვის პასუხად გაცნობებთ, რომ საქართველოს მთავრობა აუცილებელ საჭიროებად არ თვლის უცხო ჯარების ყოფნას თავის ტერიტორიაზე, მას თვითონვე შეუძლია წესიგისა და მშვიდობის დაცვა. მაგრამ რაკი მოკავშირეების საერთო გეგმაში შედის თბილისში მათი ორი ბრიგადის დაბინავება, საქართველოს მთავრობა (სურს რა ანტანტასთან თანხმობა) უარს არ ამბობს აღნიშნული რაოდენობის ჯარის თბილისში შემოყვანაზე. ქ. ბათუმსა და ბათუმის ოლქში, რომლებიც ოკუპირებული იყო თურქეთის მიერ, ინგლისის ჯარები საქართველოს მთავრობის თანხმობის გარეშე შემოვიდნენ.

დიდი ბრიტანეთი, როგორც უკვე ითქვა, ჩაერია საქართველოსომხეთის კონფლიქტში, თვით მოითხოვა არბიტრის როლის შესრულება. შექმნილ სიტუაციაში საქართველო, რა თქმა უნდა, ვერ გაბედავდა, უარი ეთქვა პირველ მსოფლიო ომში გამარჯვებული მოკავშირეების, კერძოდ, ინგლისის შუამავლობაზე. მთავრობამ დაადგინა: 1) საქართველო დიდი კმაყოფილებით იღებს მოკავშირეთა წარმომადგენლების ინიციატივას ქართველ-სომხეთა ომის შესაწყვეტად; 2) საომარი მოქმედების შეჩერებაზე ბრძანება უნდა გასცეს საქართველოს მთავრობამ; 3) როცა ორივე მხრიდან ცეცხლი შეწყდება, სომხეთის არმიამ უნდა დატოვოს დაკავებული ტერიტორიები, ისე რომ აღსდგეს „სტატუს ქვო“.⁴³

შეთანხმების თანახმად სომხეთის ჯარმა, მართალია, დატოვა ოკუპირებული ტერიტორიები, მაგრამ იქ საქართველოს არმიის ქვედანაყოფები არ შესულან. ამდენად „სტატუსქვო“ არ აღდგენილა. ლორეს რაიონი გამოცხადდა ნეიტრალურ ზონად. სწორედ ეს ფაქტი

მიიჩნია ეროვნულ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ დიდ მარცხად და მთავრობა დაადანაშაულა.

1918 წლის ნოემბრის ბოლოს საქართველომ ზეიმით აღნიშნა დამოუკიდებლობის გამოცხადების 6 თვის თავი. ნ. ჟორდანიამ განაცხადა, რომ 26 მაისის აქტი არ ყოფილა შემთხვევითი, მოგონილი რომელიმე პირის, ჯგუფის ან პარტიის მიერ. „ეს აქტი იყო ისტორიული აუცილებლობიდან და ხალხის გულიდან ამოხეთქილი“-ო. ამ აქტმა საფუძველი ჩაუყარაო საქართველოს გადარჩენას, სახელმწიფოებრივ აღმშენებლობას“. 6 თვის წინად ჩვენ დავიწყეთ სახელმწიფოს შენება თითქმის ცარიელ ადგილზე. შევუდექით მოპოვებული თავისუფლების კონსტიტუციურ კალაპოტში ჩამოყალიბებას. მთავრობის თავმჯდომარემ საკმაოდ კმაყოფილი ტონით აღნიშნა, რომ მოვაწყვეთ ადმინისტრაციული აპარატი, შემოვიღეთ საერობო თვითმმართველობა, გავატარეთ აგრარული რეფორმა, გარკვეული მუშაობა ჩავატარეთ ეკონომიკის ასაღორძინებლად, სოციალური სფეროს მოსაწესრიგებლად; შევქმენით ახალი საგადასახადო სისტემა, მოვაწესრიგეთ ფოსტა-ტელეგრაფის მუშაობა, გავაფართოვეთ სკოლების ქსელი. პრიორიტეტულ საქმედ მივიჩნიეთო ხალხის მატერიალური პირობების გაუმჯობესება, მისი კულტურული დონის ამაღლება. ნ. ჟორდანიამ საზეიმო სიტყვა ასე დაამთავრა: „ვისურვებთ თქვენ და ჩვენს შთამომავლობას, რომ 26 მაისის აქტი გადაიქცეს მუდმივ დღესასწაულად“.⁴¹